

Het praesens historicum

Jorinde van de Vis
Januari 2010

Inleiding

In het klassiek Grieks wordt een narratieve tekst in de verleden tijd soms onderbroken door een vorm in de tegenwoordige tijd. Zo'n tegenwoordige tijd in een tekst in de verleden tijd wordt een 'praesens historicum' genoemd.

Op de middelbare school leren gymnasiasten dat het praesens historicum gebruikt wordt om lezers 'ooggetuige' te maken van spannende gebeurtenissen. Geleerden zijn het over deze interpretatie echter niet eens; er zijn verschillende theorieën ontstaan. In dit werkstuk zal ik uit proberen te zoeken welke theorie het beste past bij de teksten die op de middelbare school worden gelezen.

De vraag die in dit werkstuk zal worden behandeld luidt:

Welke interpretatie van het praesens historicum sluit het best aan op de Griekse teksten die op de middelbare school worden gelezen?

In het eerste hoofdstuk zal ik uitleggen waar de hierboven genoemde uitleg van het praesens historicum vandaan komt en die theorie verder toelichten. Daarnaast zal ik de andere theorie uitleggen.

In de volgende vier hoofdstukken zal ik het gebruik van het praesens historicum in vier klassieke teksten analyseren. In de bovenbouw worden de volgende narratieve teksten veel gelezen: tragedies, de *Historiën* van Herodotus en de werken van Homerus.

Aangezien Homerus geen praesens historicum gebruikt, analyseer ik in dit werkstuk twee teksten uit de *Historiën* en twee stukken uit de tragedie *Koning Oidipous*. Ik zal de volgende stukken tekst behandelen:

Gyges en Kandaules (Herodotus 1.8-13)

De ring van Polykrates (Herodotus 3.39-43)

Een deel van het tweede epeisodion van Koning Oidipous (Sophocles 771-822)

Het tweede bodeverhaal uit Koning Oidipous (Sophocles 1237-1266)

Op basis van deze teksten hoop ik te kunnen concluderen welke theorie het praesens historicum het best verklaart.

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1	Twee interpretaties van het praesens historicum
1.1 Longinus' beschrijving van het praesens historicum	5
1.2 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966): praesens historicum ter wille van de aanschouwelijkheid	6
1.3 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000): praesens historicum om cruciale informatie weer te geven	7
Hoofdstuk 2	Het praesens historicum in <i>Gyges en Kandaules</i>
Inleiding	9
2.1 Kandaules en Gyges (Herodotus 1.8-13)	9
2.2 Vertaling	11
2.3 Praesentia historica	13
2.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)	13
2.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)	14
2.6 Conclusie	15
Hoofdstuk 3	Het praesens historicum in <i>De ring van Polykrates</i>
Inleiding	16
3.1 De ring van Polykrates (Herodotus 3.39-43)	16
3.2 Vertaling	17
3.3 Praesentia historica	19
3.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)	20
3.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)	21
3.6 Conclusie	22

Hoofdstuk 4	Het praesens historicum in het tweede epeisidion van <i>Koning Oidipous</i>	
Inleiding		24
4.1 771-822 (Sophocles <i>OT</i>)		24
4.2 Vertaling		25
4.3 Praesentia historica		27
4.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)		27
4.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)		29
4.6 Conclusie		30
Hoofdstuk 5	Het praesens historicum in het tweede bodeverhaal van <i>Koning Oidipous</i>	
Inleiding		32
5.1 1237-1266 (Sophocles <i>OT</i>)		32
5.2 Vertaling		33
5.3 Praesentia historica		34
5.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)		34
5.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)		35
5.6 Conclusie		36
Conclusie		37
Bronnen en literatuur		39
Logboek		40

Hoofdstuk 1

Twee interpretaties van het praesens historicum

1.1 Longinus' beschrijving van het praesens historicum

Alvorens een beschrijving te geven van de twee theorieën die in dit werkstuk aan bod komen, zal ik eerst de oorsprong van de eerste theorie verklaren.

In de eerste eeuw na Christus gaf een ons onbekende Griek, meestal pseudo-Longinus of Longinus genoemd, een beschrijving van het praesens historicum die zeer invloedrijk is geweest op de latere opvattingen over dit verschijnsel.

Longinus schreef een handboek, *Peri Hupsos* genaamd, wat *Over het sublieme* betekent. Het is een retorisch handboek, maar het behandelt vooral één literair kenmerk: 'hupsos', meestal vertaald als 'het verhevene' of 'het sublieme'. Longinus beschouwt het sublieme als een soort 'special effect'¹ dat de lezers overweldigt en verbijstert.

Er zijn, volgens Longinus, vijf bronnen van het sublieme: grootsheid van gedachte, emotie, bepaalde stijlfiguren, woordkeuze en compositie.²

Bij zijn behandelingen van de derde bron van het sublieme, de stijlfiguren, schrijft Longinus dat wisselingen van naamval, tijd, persoon, getal en geslacht de stijl kunnen verfraaien en verlevendigen.

Met de 'verwisseling van tijd' bedoelt Longinus het praesens historicum. Hij schrijft hierover:

Door dingen uit het verleden voor te stellen als plaatshebbend in het heden, maak je een verhalende passage tot levende werkelijkheid. 'Iemand', schrijft Xenophon, 'is onder een paard van Cyrus terecht gekomen en terwijl hij wordt vertrapt, **steekt**³ hij [παίει] met zijn dolk het paard in de buik. Het dier steigert, **schudt** [ἀποσειέται] Cyrus van zich af en hij **valt** [πίπτει] (Longinus 25; vert. Op de Coul)

Volgens Longinus verdwijnt door het praesens historicum de afstand tussen verleden en heden en 'ziet' het publiek daardoor gebeuren wat hij leest of hoort. Hoewel Longinus met zijn handboek niet de bedoeling had om taalkundige verschijnselen te verklaren, maar alleen manieren liet zien om met behulp van grammatica het sublieme te bereiken, hebben moderne taalkundigen zijn beschrijving van het praesens historicum lange tijd beschouwd als dé definitie van het praesens historicum. De theorie die in 1.2 wordt beschreven is gebaseerd op Longinus' beschrijving. In 1.3 wordt een theorie besproken die juist een andere verklaring voor het praesens historicum geeft.

¹ Russell (1964) bedacht de term 'special effect'

² De Jonge (2008)

³ Praesentia historica en vertalingen hiervan zijn dikgedrukt.

1.2 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966): praesens historicum ter wille van de aanschouwelijkheid

Hieronder wordt een aantal theorieën behandeld die gebaseerd zijn op Longinus' theorie. Ze vertonen enige verschillen, die hieronder ook zullen worden beschreven, maar in dit werkstuk zullen ze zoveel mogelijk als één theorie worden beschouwd.

In het schoolboek Pallas (Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron, 2003) staat dat het praesens historicum wordt gebruikt op spannende momenten opdat de lezer voor zich ziet wat er verteld wordt.

Smyth (1956) meent dat het praesens historicum gebruikt wordt bij de beschrijving van levendige of dramatische momenten. Deze omschrijving is iets breder dan die van Pallas. Spannende passages zijn immers ook levendig, maar niet alle levendige en dramatische passages zijn spannend. Over het doel zijn Pallas en Smyth het eens: het moet lijken of de beschreven gebeurtenissen zich afspelen op het moment van spreken/schrijven.

In de Kleine Griekse Grammatica (G. F. Diercks, J. Nuchelmans en J. Pennock, 1999) en door Goodwin (1966) wordt niet aangegeven op wat voor momenten het praesens historicum wordt gebruikt, maar alleen dat dit ter verhoging van de aanschouwelijkheid is.

De vier genoemde theorieën hebben gemeen dat ze menen dat het praesens historicum gebruikt wordt om de gebeurtenissen te verlevendigen of aanschouwelijker te maken. De lezer of luisteraar moet er als het ware getuige van worden.

Pallas en Smyth stellen als voorwaarde dat de gebeurtenis in het praesens historicum al in een levendige of dramatische passage voorkomt. Het praesens historicum maakt de passage dus nog levendiger of dramatischer dan deze al was. De theorie vloeit voort uit Longinus' visie: hij vond dat het praesens historicum de afstand tussen heden en verleden verkleint.

Verder schrijft zowel Smyth als Goodwin dat het praesens historicum kan worden gebruikt in plaats van de aoristus, die vooral wordt gebruikt om de hoofdactie weer te geven, en in plaats van het imperfectum, dat voornamelijk achtergrondinformatie geeft.

Volgens Smyth bestaat er naast het praesens historicum ook nog een praesens annalisticum, dat gebruikt wordt om historische feiten of incidenten te noemen (denk aan veroveringen, dood en geboorte).

Een voorbeeld hiervan is:

Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίνονται παῖδες δύο
Uit Darius en Parysatis **worden** twee zoons geboren

Om de waarde van deze theorieën te beoordelen zal ik me bij het analyseren van de teksten de volgende vragen stellen:

- Geven de praesentia historica levendige of dramatische gebeurtenissen weer?
- Is de keuze voor de specifieke gebeurtenissen logisch?
- Wordt de afstand tussen de lezer en de gebeurtenissen verkleind?
- Anders: is er sprake van een praesens annalisticum?

1.3 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000): praesens historicum om cruciale informatie weer te geven

De uitleg van het praesens historicum van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000) wijkt af van de op Longinus' werk gebaseerde uitleg.

Sicking en Stork analyseren in hun artikel *The Grammar of the So-Called Historical Present in Ancient Greek* een aantal Griekse tekstfragmenten. Ze concluderen hierbij dat het gebruik van het praesens historicum niets te maken heeft met het verlevendigen of aanschouwelijk maken van het verhaal.

De selectie van werkwoorden die in het praesens historicum worden gezet, wordt gemaakt op basis van het belang dat de beschreven gebeurtenissen hebben voor de boodschap van de schrijver; de meest cruciale gebeurtenissen worden gemarkeerd met een praesens historicum.

Hierdoor kan een auteur de hoofdlijn van een lang, ingewikkeld verhaal markeren. Het praesens historicum voegt een extra 'niveau' toe aan de twee bestaande niveaus van de verleden tijd: het imperfectum en de aoristus. Met dit extra niveau geeft de auteur het publiek inzicht in wat van primair en wat van secundair belang is; dit is vooral nuttig wanneer de gebeurtenissen op het eerste gezicht even belangrijk lijken.

Het is mogelijk een samenvatting te maken van het verhaal aan de hand van de praesentia historica. Deze samenvatting bevat de elementen die de schrijver het belangrijkste vond voor het overbrengen van zijn boodschap.

Sicking en Stork ontkennen het bestaan van het door Smyth genoemde praesens annalisticum. Blijkbaar menen zij dat de door Smyth 'praesens annalisticum' genoemde praesentia, cruciale gebeurtenissen weergeven en dat deze praesentia dus wel praesentia historica moeten zijn (overigens noemen ze het praesens historicum liever 'narratief praesens').

Bovendien ontkent de theorie dat een praesens historicum in zinsverband met een imperfectum kan worden gebruikt. Met een aoristus kan dit wel, aangezien het

praesens historicum en de aoristus dezelfde 'informatiestatus' hebben. Beide 'richten' de aandacht op een gebeurtenis, terwijl het imperfectum achtergronden beschrijft.

Er zijn geen specifieke werkwoorden die vaker als praesens historicum worden gebruikt dan andere, maar er zijn wel gebeurtenissen (zoals zeggen, antwoorden, zien, aankomen en sterven) die vaker in een praesens historicum zullen worden weergegeven. Een belangrijke uitspraak wordt vaak gemarkeerd met λέγει en een belangrijke serie handelingen met μηχανᾶται τοιάδε ('hij beraamde het volgende'), waarna de handelingen in de verleden tijd worden weergegeven.

Praesentia historica zijn zeldzaam in ontkennende zinnen. Iets wat *niet* is gebeurd is immers niet vaak cruciaal.

Om de waarde van deze theorie te beoordelen zal ik me bij het analyseren van de teksten afvragen:

- Wat was het doel van de schrijver/spreker?
- Staan de gebeurtenissen die voor dit doel essentieel zijn in het praesens historicum?

Hoofdstuk 2

Het praesens historicum in *Gyges en Kandaules*

Inleiding

In de vijfde eeuw voor Christus schreef de Griek Herodotus het oudste werk in proza: de Historiën. Hierin wordt de geschiedenis van de confrontatie tussen de Grieken en de Perzen beschreven; Herodotus probeert te achterhalen hoe de Perzische oorlogen tot stand kwamen en hij beschrijft de oorlogen zelf.

In het eerste boek van de Historiën beschrijft Herodotus onder andere hoe de heerschappij over de Lydiërs van de Herakliden overging naar de Mermnaden. De eerste koning van de nieuwe dynastie was Gyges. In het verhaal *Gyges en Kandaules* vertelt Herodotus hoe hij aan de macht kwam.

2.1 Gyges en Kandaules (Herodotus 1.8-13)

8. [1] Οὗτος δὴ ὢν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην. Ὅστε δὲ ταῦτα νομίζων, ἦν γὰρ οἱ τῶν αἰχμοφόρων Γύγης ὁ Δασκύλου ἀρεσκομένος μάλιστα, τούτῳ τῷ Γύγῃ καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν πρηγμάτων ὑπερετίθετο ὁ Κανδαύλης καὶ δὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς γυναικός ὑπερεπαινέων. [2] Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος, χρῆν γὰρ Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς, ἔλεγε πρὸς τὸν Γύγῃν τοιάδε. «Γύγη, οὐ γὰρ σε δοκέω πείθεσθαι μοι λέγοντι περὶ τοῦ εἶδους τῆς γυναικός (ᾧτα γὰρ τυγχάνει ἀνθρώποισι ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν), ποίειε ὅπως ἐκείνην θεήσεται γυμνήν.» [3] Ὁ δὲ μέγα ἀμβώσας εἶπε «Δέσποτα, τίνα λέγεις λόγον οὐκ ὑγίεια, κελεύων με δέσποιναν τὴν ἐμὴν θεήσασθαι γυμνήν; Ἄμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. [4] Πάλαι δὲ τὰ καλὰ ἀνθρώποισι ἐξεύρηται, ἐκ τῶν μανθάνειν δεῖ· ἐν τοῖσι ἐν τῷδε ἐστὶ, σκοπέειν τινὰ τὰ ἑωυτοῦ. Ἐγὼ δὲ πείθομαι ἐκείνην εἶναι πασέων γυναικῶν καλλίστην, καὶ σέο δέομαι μὴ δέεσθαι ἀνόμων.»

9. [1] Ὁ μὲν δὴ λέγων τοιαῦτα ἀπεμάχετο, ἀρρωδέων μὴ τί οἱ ἐξ αὐτῶν γένηται κακόν. Ὁ δ' ἀμείβετο τοῖσιδε. «Θάρσее, Γύγη, καὶ μὴ φοβέο μήτε ἐμέ, ὡς σεο πειρώμενος λέγω λόγον τόνδε, μήτε γυναῖκα τὴν ἐμὴν, μὴ τί τοι ἐξ αὐτῆς γένηται βλάβος. ἀρχὴν γὰρ ἐγὼ μηχανήσομαι οὕτω ὥστε μηδέ μαθεῖν μιν ὀφθεῖσαν ὑπὸ σέο. [2] Ἐγὼ γὰρ σε ἐς τὸ οἶκημα ἐν τῷ κοιμώμεθα ὀπισθε τῆς ἀνοιγομένης θύρης στήσω. μετὰ δ' ἐμὲ ἐσελθόντα παρέσται καὶ ἡ γυνή ἢ ἐμὴ ἐς κοῖτον. Κεῖται δὲ ἀγχοῦ τῆς ἐσόδου θρόνος· ἐπὶ τοῦτον τῶν ἱματίων κατὰ ἓν ἕκαστον ἐκδύνουσα θήσει, καὶ κατ' ἡσυχίην πολλὴν παρέξει τοι θεήσασθαι. [3] Ἐπεὰν δὲ ἀπὸ τοῦ θρόνου στείχη ἐπὶ τὴν εὐνήν κατὰ νώτου τε αὐτῆς γένη, σοὶ μελέτω τὸ ἐνθεῦτεν ὅπως μὴ σε ὄψεται ἰόντα διὰ θυρέων.»

10. [1] Ὁ μὲν δὴ ὡς οὐκ ἐδύνατο διαφυγεῖν, ἦν ἔτοιμος· ὁ δὲ Κανδαύλης, ἐπεὶ ἐδόκεε ὥρῃ τῆς κοίτης εἶναι, ἤγαγε τὸν Γύγεα ἐς τὸ οἶκημα, καὶ μετὰ ταῦτα

αὐτίκα παρῆν καὶ ἡ γυνή· ἐσελθοῦσαν δὲ καὶ τιθεῖσαν τὰ εἴματα ἐθηεῖτο ὁ Γύγης. [2] Ὡς δὲ κατὰ νώτου ἐγένετο ἰούσης τῆς γυναικός ἐς τὴν κοίτην, ὑπεκδύς ἐχώρει ἔξω. Καὶ ἡ γυνή **ἐπορᾶ** μιν ἐξιόντα. Μαθοῦσά δὲ τὸ ποιηθέν ἐκ τοῦ ἀνδρός οὔτε ἀνέβωσε αἰσχυνθεῖσα οὔτε ἔδοξε μαθεῖν, ἐν νοῶ ἔχουσα τεῖσασθαι τὸν Κανδαύλην· [3] παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

11. [1] Τότε μὲν δὴ οὕτως οὐδὲν δηλώσασα ἡσυχίην εἶχε. ὡς δὲ ἡμέρη τάχιστα ἐγεγόνεε, τῶν οἰκετέων τοὺς μάλιστα ὥρα πιστοὺς ἐόντας ἑωυτῆ, ἐτοίμους ποιησαμένη ἐκάλεε τὸν Γύγην. Ὁ δὲ οὐδὲν δοκέων αὐτὴν τῶν προηχθέντων ἐπίστασθαι ἦλθε καλεόμενος· ἐώθεε γὰρ καὶ πρόσθε, ὅπως ἡ βασιλεία καλέοι, φοιτᾶν. [2] Ὡς δὲ ὁ Γύγης ἀπίκετο, ἔλεγε ἡ γυνή τάδε· «Νῦν τοί δυῶν ὁδῶν παρεουσέων, Γύγη, δίδωμί αἴρεσιν, ὀκοτέραν βούλει τραπέσθαι· ἢ γὰρ Κανδαύλην ἀποκτείνας ἐμέ τε καὶ τὴν βασιληίην ἔχε τὴν Λυδῶν, ἢ αὐτὸν σε αὐτίκα οὕτω ἀποθνήσκειν δεῖ, ὡς ἂν μὴ πάντα πειθόμενος Κανδαύλη τοῦ λοιποῦ ἴδης τὰ μὴ σε δεῖ. [3] Ἄλλ' ἦτοι κεῖνόν γε τὸν ταῦτα βουλευσάντα δεῖ ἀπόλλυσθαι, ἢ σε τὸν ἐμέ γυμνήν θεησάμενον καὶ ποιήσαντα οὐ νομιζόμενα.» Ὁ δὲ Γύγης τέως μὲν ἀπεθώμαζε τὰ λεγόμενα, μετὰ δὲ ἰκέτευε μὴ μιν ἀναγκαίην ἐνδέειν διακρίναι τοιαύτην αἴρεσιν. [4] Οὐκ ὦν δὴ ἔπειθε, ἀλλ' ὥρα ἀναγκαίην ἀληθέως προκειμένην ἢ τὸν δεσπότην ἀπολλύναι ἢ αὐτὸν ὑπ' ἄλλων ἀπόλλυσθαι· **αἰρέεται** αὐτὸς περιεῖναι. Ἐπειρώτα δὴ λέγων τάδε. «Ἐπεὶ με ἀναγκάζεις δεσπότην τὸν ἐμὸν κτείνειν οὐκ ἐθέλοντα, φέρε ἀκούσω, τέω καὶ τρόπῳ ἐπιχειρήσομεν αὐτῶ.» [5] Ἡ δὲ ὑπολαβοῦσα ἔφη· «Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν χωρίου ἡ ὀρμή ἔσται ὅθεν περ καὶ ἐκεῖνος ἐμέ ἐπεδέξατο γυμνήν, ὑπνωμένῳ δὲ ἡ ἐπιχείρησις ἔσται.»

12. [1] Ὡς δὲ ἤρτυσαν τὴν ἐπιβουλήν, νυκτὸς γενομένης (οὐ γὰρ ἐμετίετο ὁ Γύγης, οὐδέ οἱ ἦν ἀπαλλαγὴ οὐδεμία, ἀλλ' ἔδεε ἢ αὐτὸν ἀπολωλέναι ἢ Κανδαύλεα) εἶπετο ἐς τὸν θάλαμον τῆς γυναικί. Καὶ μιν ἐκεῖνη, ἐγχειρίδιον δοῦσα, **κατακρύπτει** ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην. [2] Καὶ μετὰ ταῦτα ἀναπαυομένου Κανδαύλεω ὑπεκδύς τε καὶ ἀποκτείνας αὐτὸν ἔσχε καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν βασιληίην Γύγης· τοῦ καὶ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γενόμενος, ἐν ἰάμβῳ τριμέτρῳ ἐπεμνήσθη.

13. [1] Ἔσχε δὲ τὴν βασιληίην καὶ ἐκρατύνθη ἐκ τοῦ ἐν Δελφοῖσι χρηστήριου. Ὡς γὰρ δὴ οἱ Λυδοὶ δεινὸν ἐποιεῦντο τὸ Κανδαύλεω πάθος καὶ ἐν ὅπλοισι ἦσαν, συνέβησαν ἐς τῶν τοῦ Γύγεω στασιῶται καὶ οἱ λοιποὶ Λυδοί, ἦν μὲν τὸ χρηστήριον ἀνέλη μιν βασιλέα εἶναι Λυδῶν, τὸν δὲ βασιλεύειν, ἦν δὲ μὴ, ἀποδοῦναι ὀπίσω ἐς Ἡρακλείδας τὴν ἀρχήν. [2] Ἀνεῖλέ τε δὴ τὸ χρηστήριον καὶ ἐβασίλευσε οὕτω Γύγης. Τοσόνδε μέντοι εἶπε ἡ Πυθίη, ὡς Ἡρακλείδῃσι τίσις ἦξει ἐς τὸν πέμπτον ἀπόγονον Γύγεω. Τούτου τοῦ ἔπεος Λυδοὶ τε καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν λόγον οὐδένα ἐποιεῦντο, πρὶν δὴ ἐπετελέσθη.

2.2 Vertaling

8. [1] Deze Kandaules nu dus was verliefd op zijn eigen vrouw en in zijn verliefdheid meende hij dat hij van alle vrouwen verreweg de mooiste vrouw had. Aangezien hij dat meende - Gyges, de zoon van Daskylos viel hem van zijn lijfwachten namelijk het meest in de smaak - legde Kandaules aan deze Gyges zelfs de meer serieuze van zijn zaken voor, terwijl hij in het bijzonder het uiterlijk van zijn vrouw prees. [2] En nadat er niet veel tijd was verstreken – het was immers nodig dat het met Kandaules slecht afliep – sprak hij als volgt tegen Gyges: “Gyges, aangezien ik meen dat jij mij niet gelooft als ik spreek over het uiterlijk van mijn vrouw (want de oren zijn toevallig voor de mensen onbetrouwbaarder dan de ogen), zorg ervoor dat je haar naakt zal aanschouwen.” [3] Maar de ander zei, nadat hij een luide schreeuw had gegeven: “Meester, welk ongezond voorstel noemt u, door mij te bevelen dat ik mijn meesteres naakt moet aanschouwen? Tegelijkertijd met het uittrekken van het onderkleed trekt de vrouw ook haar schaamte uit. [4] De fatsoensnormen zijn door de mensen allang uitgevonden, waarvan men moet leren. Daarvan is één deze, dat men moet kijken naar zijn eigen zaken. Ik geloof dat zij van alle vrouwen de mooiste is en ik vraag u geen onbehoorlijke dingen te verlangen.”

9. [1] Dus door die dingen te zeggen bood hij weerstand, omdat hij vreesde dat uit die dingen iets slechts voor hem zou voortkomen. Maar de ander antwoordde met de volgende woorden: “Wees gerust, Gyges, en wees niet bang, noch voor mij, alsof ik dit voorstel doe om je op de proef te stellen, noch voor mijn vrouw, dat aan jou enige schade zal ontstaan door haar; want ik zal het helemaal zo regelen, dat zij zelfs niet bemerkt dat zij is gezien door jou. [2] Want ik zal je zetten in het vertrek, waarin wij slapen, achter de open deur. Na mijn binnenkomst zal ook meteen mijn vrouw aanwezig zijn om te gaan slapen. Een zetel staat dichtbij de ingang: daarop zal zij één voor één elk van haar kleren neerleggen terwijl ze ze uittrekt en er zal voor jou de gelegenheid zijn haar in alle rust te bekijken. [3] Maar wanneer zij van de stoel naar het bed zal gaan en jij achter haar rug zult zijn, vanaf dat moment moet jij ervoor zorgen, dat zij je niet ziet terwijl je door de deur gaat.”

10. [1] En de ander was dus, omdat hij niet kon ontkomen, bereid. Kandaules bracht Gyges, toen het tijd leek om te gaan slapen, in het vertrek, en meteen daarna was ook zijn vrouw aanwezig. Gyges bekeek haar toen zij was binnengekomen en terwijl zij haar kleren neerlegde. [2] Zodra hij achter haar rug was, terwijl de vrouw naar het bed ging, ging hij naar buiten, nadat hij tevoorschijn was gekomen uit zijn schuilplaats. En de vrouw **ziet** hem naar buiten gaan. Hoewel zij begreep wat er door haar man gedaan was, slaakte zij noch beschaamd een kreet, noch wekte zij de indruk het te hebben gemerkt, omdat zij van plan was zich op Kandaules te wreken. [3] Want bij de Lydiërs, en bijna bij alle andere niet-Grieken, leidt zelfs dat de man naakt wordt gezien tot grote schaamte.

11. [1] Toen dus hield zij zich op die manier rustig, nadat zij niets had laten merken. Maar zodra het dag was geworden, bereidde zij van haar slaven diegenen voor van wie zij het meest zag dat ze trouw aan haar waren, zij riep Gyges. Geenszins vermoedend dat zij wist van de gedane dingen, kwam hij, toen hij werd ontboden. Want hij was ook voordien gewoon om, telkens wanneer de koningin hem riep, te komen. [2] Zodra Gyges was aangekomen, zei de vrouw het volgende: "Er zijn nu voor jou twee wegen aanwezig, Gyges, en ik geef je de keuze, welke van beide jij wilt inslaan. Want bezit óf mij en het koningschap over de Lydiërs, nadat je Kandaules hebt gedood, óf het is nodig dat je onmiddellijk zonder pardon zelf sterft, opdat je dan voortaan niet, Kandaules in alles gehoorzaamend, ziet wat je niet mag zien. [3] Maar het is ofwel nodig dat degene die dat heeft beraamd omkomt, of dat jij omkomt, degene die me naakt heeft gezien en dingen heeft gedaan die niet netjes zijn." Gyges verwonderde zich een tijd lang over de dingen die werden gezegd, maar daarna smeekte hij haar hem niet te dwingen een dergelijke keuze te maken. [4] Hij kon haar dus niet overtuigen, maar hij zag dat de noodzaak echt aanwezig was, óf zijn meester te doden, óf gedood te worden door anderen. Hij **kies**t zelf in leven te blijven. Hij vroeg dus verder, terwijl hij dit zei: "Aangezien u me dwingt mijn meester te doden, hoewel ik dat niet wil, welaan dan, laat ik horen op welke manier dan wel wij hem zullen aanvallen." [5] Zij zei antwoordend: "Vanuit dezelfde plek, precies ook vanwaar hij me naakt liet zien, zal de aanval zijn, en de aanval zal zijn op hem wanneer hij slaapt."

12. [1] Zodra zij de aanval hadden voorbereid en toen het nacht was geworden, (want Gyges kon er niet onderuit komen, en voor hem was geen enkele ontsnappingsmogelijkheid, want het was nodig dat óf hij doodging óf Kandaules) volgde hij de vrouw naar de slaapkamer. En nadat ze hem een dolk heeft gegeven, **verbergt** ze hem achter dezelfde deur. [2] En daarna, terwijl Kandaules rustte, sprong Gyges uit zijn schuilplaats tevoorschijn en hij doodde hem en kreeg zowel de vrouw als het koningschap: een man die ook Archilochos de Pariër, geboren in dezelfde tijd, vermeldde in zijn jambische trimeter.

13. [1] Hij kreeg het koningschap en hij werd in zijn macht bevestigd vanuit het orakel van Delphi. Want toen de Lydiërs hun ongenoegen over het lot van Kandaules kenbaar maakten en in de wapenen waren, kwamen de aanhangers van Gyges en de overige Lydiërs overeen, dat als het orakel de uitspraak deed dat hij koning van de Lydiërs zou zijn, dat hij koning was, maar zoniet, dat hij de heerschappij weer terug moest geven aan de Herakliden. [2] Het orakel deed dus een uitspraak en zo werd Gyges koning. De Pythia zei echter zoveel, dat er vergelding zou komen voor de Herakliden, gericht op de vijfde nakomeling van Gyges. De Lydiërs en hun koningen hielden geen enkele rekening met die uitspraak, voordat hij dus werd vervuld.

2.3 Praesentia historica

Καὶ ἡ γυνὴ ἐπορεύει μιν ἐξιόντα. (1.10.2)
En de vrouw **ziet** hem naar buiten gaan.

αἰρέεται αὐτὸς περιεῖναι. (1.11.4)
Hij **kies**t zelf in leven te blijven.

Καί μιν ἐκείνη, ἐγχειρίδιον δοῦσα, κατακρύπτει ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην. (1.12.1)
En nadat ze hem een dolk had gegeven, **verbergt** ze hem achter dezelfde deur.

2.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)

Als Herodotus het praesens historicum gebruikte ter wille van de aanschouwelijkheid, moeten de drie gebeurtenissen die met praesentia historica zijn weergegeven op levendige of dramatische momenten van het verhaal voorkomen.

De passage waarin Gyges Kandaules' vrouw bespiedt en zij hem betrapt is zeer levendig, Gyges' besluit zijn meester te doden is dramatisch en de moord zelf is vooral spannend. Wat de momenten in het verhaal betreft zou een praesens historicum ter wille van de aanschouwelijkheid dus op de goede plaats staan.

Nu is de vraag of de keuze voor de specifieke gebeurtenissen ook logisch is en of de afstand tussen de lezer en de gebeurtenissen wordt verkleind.

De eerste gebeurtenis (Καὶ ἡ γυνὴ ἐπορεύει μιν ἐξιόντα) (1.10.2) is niet verwacht; Kandaules had het immers zo geregeld dat zijn vrouw niet zou merken dat zij bekeken werd. Als het praesens historicum inderdaad de aanschouwelijkheid moet verhogen staat het hier op de juiste plek. De lezer zou Gyges haast zelf weg kunnen zien sluipen. Het praesens heeft inderdaad de afstand tussen de lezer en de gebeurtenissen verkleind.

Hetzelfde geldt voor de tweede gebeurtenis in het praesens (αἰρέεται αὐτὸς περιεῖναι) (1.11.4). De lezer heeft zich in spanning afgevraagd wat Gyges zou besluiten, alsof hij/zij zelf betrokken is bij de gebeurtenissen. Het is goed voorstelbaar dat Herodotus de spanning van Gyges' besluit wilde maximaliseren door een praesens historicum te gebruiken.

Bij de keuze voor de derde gebeurtenis (Καί μιν ἐκείνη, ἐγχειρίδιον δοῦσα, κατακρύπτει ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην) (1.12.1) kunnen wel enkele vraagtekens worden gezet. Zoals eerder gezegd staat het praesens historicum ook hier in een spannende passage; de lezer heeft, in afwachting van de aanslag op Kandaules leven, misschien wel op het puntje van zijn/haar stoel gezeten. Het verbergen van Gyges (dat dus in het praesens historicum is weergegeven) is echter niet het hoogtepunt van deze passage. De ontknoping van de passage is pas de daadwerkelijke moord. Het zou vreemd zijn als Herodotus wel de afstand tussen de lezer en Gyges achter de

deur, maar niet de afstand tussen de lezer en de moord op Kandaules wilde verkleinen.

2.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)

Voordat er een oordeel geveld kan worden over de vraag of de gebeurtenissen in het praesens historicum cruciaal zijn, moet worden vastgesteld wat het doel van deze tekst is.

In Hoofdstuk zeven, ter aankondiging van het verhaal over Gyges en Kandaules, zegt Herodotus:

7. [1] Ἡ δὲ ἡγεμονίη οὕτω περιῆλθε, ἐοῦσα Ἡρακλειδέων ἐς τὸ γένος τὸ Κροίσου, καλεομένων δὲ Μερμνάδας

De heerschappij ging, nadat deze van de Herakliden was geweest, als volgt over naar de familie van Croesus, Mermnaden genoemd.

Het doel van de tekst is dus uit te leggen hoe de heerschappij van de familie van Kandaules overging naar de familie van Gyges (en Croesus).

Het moet, als de praesentia historica inderdaad de essentiële informatie weergeven, mogelijk zijn op basis van deze gebeurtenissen een samenvatting van het verhaal te maken. Deze samenvatting ziet er zo uit:

Kandaules' vrouw komt erachter dat haar man haar naakt tentoon heeft gesteld. Gyges wordt overtuigd dat hij zijn meester moet doden. De vrouw geeft hem de middelen om Kandaules te vermoorden.

Uit de samenvatting wordt duidelijk dat Kandaules' vrouw, omdat ze naakt tentoongesteld is, de drijvende kracht achter de aanslag is en dat Gyges deze uiteindelijk met haar hulp uitvoert.

Alle drie de praesentia historica zijn te verklaren, want ze zijn allemaal essentieel voor het verhaal.

De eerste stap naar het overgaan van de heerschappij wordt gezet zodra Kandaules' vrouw Gyges ziet en besluit zich op haar man te zullen wreken; dit is dus een cruciale gebeurtenis. Hierna betreft de vrouw Gyges bij haar plan. Ook het moment waarop Gyges toezegt Kandaules te zullen doden is essentieel. Vanaf dat moment is het 'team' compleet.

Op het eerste gezicht lijkt het feit dat Gyges Kandaules doodt essentiëler dan het feit dat de vrouw Gyges achter de deur verstopt. Dit is slechts schijn, want juist het handelen van de vrouw is belangrijk. Zij is degene die het plan heeft bedacht en zij blijft tot het einde bij de moord betrokken.

Het is logisch dat het overnemen van de heerschappij niet met het praesens historicum wordt weergegeven maar met een aoristus (ἔσχε)(1.12.2), aangezien het

doel van het verhaal helemaal niet is te vertellen *dat* de heerschappij werd overgenomen, maar *hoe* deze werd overgenomen.

2.6 Conclusie

Als het praesens gebruikt zou worden ter wille van de aanschouwelijkheid, heeft Herodotus de juiste passages gekozen voor zijn praesentia historica; de praesentia historica staan alle drie in levendige of dramatische delen van het verhaal.

Twee van de praesentia worden gebruikt in ontknopingen, en dus ook hoogtepunten, van passages. Het derde praesens historicum staat op een vreemde plek. Het verbergen van Gyges achter de kast is best spannend, maar de moord op Kandaules is dat nog veel meer. Als Herodotus zijn tekst met het praesens historicum verder wilde verlevendigen, is het een raadsel waarom hij koos voor *κατακρύπτει* (1.12.1).

Als Herodotus het praesens historicum gebruikt heeft om de meest cruciale gebeurtenissen weer te geven, zijn wel alle drie de praesentia historica te verklaren. Samen geven ze aan op welke manier de macht van Kandaules' familie naar de familie van Gyges overging.

Voor deze tekst is dus de theorie die stelt dat het praesens historicum de meest cruciale gebeurtenissen weergeeft de meest geschikte om de praesentia historica mee te verklaren.

Hoofdstuk 3

Het praesens historicum in *De ring van Polykrates*

Inleiding

In het derde boek van de *Historiën* beschrijft Herodotus de regering van de Perzische koning Kambyses. Tijdens zijn regeringsperiode onderneemt Kambyses een veldtocht naar Egypte, waar farao Amasis regeert. Kambyses krijgt hierbij steun van Polykrates, de tiran van Samos, die vroeger bevriend was met Amasis. In het verhaal *De Ring van Polykrates* wordt de oorzaak van het beëindigen van deze vriendschap beschreven.

3.1 De ring van Polykrates (Herodotus 3.39-43)

39. [1] Καμβύσεω δὲ ἐπ' Αἴγυπτον στρατευομένου ἐποίησαντο καὶ Λακεδαιμόνιοι στρατηγὴν ἐπὶ Σάμον τε καὶ Πολυκράτεα τὸν Αἰάκεος· ὃς ἔσχε Σάμον ἐπαναστάς. [2] Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τριχῆ δασάμενος τὴν πόλιν τοῖσι ἀδελφεοῖσι Πανταγνώτῳ καὶ Συλοσῶντι ἔνειμε, μετὰ δὲ τὸν μὲν αὐτῶν ἀποκτείνας τὸν δὲ νεώτερον Συλοσῶντα ἐξελάσας ἔσχε πᾶσαν Σάμον. Ἐχὼν δὲ ξεινίην Ἀμάσι τῷ Αἰγύπτου βασιλείῳ συνεθήκατο, πέμπων τε δῶρα καὶ δεκόμενος ἄλλα παρ' ἐκείνου. [3] Ἐν χρόνῳ δὲ ὀλίγῳ αὐτίκα τοῦ Πολυκράτεος τὰ πρήγματα ἠϋξέτο καὶ ἦν βεβωμένα ἀνά τε τὴν Ἰωνίην καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα· ὅκου γὰρ ἰθύσειε στρατεύεσθαι, πάντα οἱ ἐχώρει εὐτυχέως. Ἐκτητο δὲ πεντηκοντέρους τε ἑκατὸν καὶ χιλίους τοξότας. Ἐφερε δὲ καὶ ἦγε πάντας διακρίνων οὐδένα· [4] τῷ γὰρ φίλῳ ἔφη χαριεῖσθαι μᾶλλον ἀποδιδούς τὰ ἔλαβε ἢ ἀρχὴν μηδὲ λαβῶν. Συχνὰς μὲν δὴ τῶν νήσων ἀραιρήκεε, πολλὰ δὲ καὶ τῆς ἠπείρου ἄστεα· ἐν δὲ δὴ καὶ Λεσβίους πανστρατιῇ βοηθέοντας Μιλησίοισι ναυμαχίῃ κρατήσας εἶλε, οἱ τὴν τάφρον περὶ τὸ τεῖχος τὸ ἐν Σάμῳ πᾶσαν δεδεμένοι ὤρουξαν.

40. [1] Καί κως τὸν Ἀμασιν εὐτυχέων μεγάλως ὁ Πολυκράτης οὐκ ἐλάνθανε, ἀλλὰ οἱ τοῦτ' ἦν ἐπιμελής. Πολλῶν δὲ ἔτι πλευνός οἱ εὐτυχίης γινομένης γράψας ἐς βυβλίον τάδε ἐπέστειλε ἐς Σάμον. «Ἀμασις Πολυκράτει ὧδε λέγει. [2] Ἦδὺ μὲν πυνθάνεσθαι ἄνδρα φίλον καὶ ξεινον εὖ πρήσσοντα· ἐμοὶ δὲ αἰ σαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, τὸ θεῖον ἐπισταμένῳ ὡς ἔστι φθονερόν. Καί κως βούλομαι καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἄν κήδωμαι τὸ μὲν τι εὐτυχέειν τῶν πρηγμάτων τὸ δὲ προσπταίειν, καὶ οὕτω διαφέρειν τὸν αἰῶνα ἐναλλάξ πρήσσων ἢ εὐτυχέειν τὰ πάντα· [3] οὐδένα γὰρ κω λόγῳ οἶδα ἀκούσας ὅστις ἐς τέλος οὐ κακῶς ἐτελεύτησε πρόρριζος, εὐτυχέων τὰ πάντα. σύ νυν ἐμοὶ πειθόμενος ποιήσον πρὸς τὰς εὐτυχίας τοιάδε· [4] Φροντίσας τὸ ἄν εὖρης ἐόν τοι πλείστου ἄξιον καὶ ἐπ' ᾧ σὺ ἀπολομένῳ μάλιστα τὴν ψυχὴν ἀλγήσεις, τοῦτο ἀπόβαλε οὕτω ὅκως μηκέτι ἤξει ἐς ἀνθρώπους. Ἦν τε μὴ ἐναλλάξ ἤδη τῶπὸ τούτου αἰ εὐτυχίαι τοι τῆσι πάθησι προσπίπτωσι, τρώπῳ τῷ ἐξ ἐμεῦ ὑποκειμένῳ ἀκέο.»

41. [1] Ταῦτα ἐπιλεξάμενος ὁ Πολυκράτης καὶ νόῳ λαβὼν ὡς οἱ εὖ ὑπετίθετο Ἄμασις, ἐδίζητο ἐπ' ᾧ ἂν μάλιστα τὴν ψυχὴν ἀσηθείη ἀπολομένῳ τῶν κειμηλίων, διζήμενος δὲ εὗρισκε τόδε. Ἦν οἱ σφρηγίς τὴν ἐφόρῃ χρυσοδέτος, σμαράγδου μὲν λίθου ἐοῦσα, ἔργον δὲ ἦν Θεοδώρου τοῦ Τηλεκλέος Σαμίου. [2] Ἐπεὶ ὦν ταύτην οἱ ἐδόκεε ἀποβαλεῖν, ἐποίηε τοιάδε· πεντηκόντερον πληρώσας ἀνδρῶν ἐσέβη ἐς αὐτήν, μετὰ δὲ ἀναγαγεῖν ἐκέλευε ἐς τὸ πέλαγος· ὡς δὲ ἀπὸ τῆς νήσου ἐκάς ἐγένετο, περιελόμενος τὴν σφρηγιδα πάντων ὀρώντων τῶν συμπλῶν **ρίπτει** ἐς τὸ πέλαγος. Τοῦτο δὲ ποιήσας ἀπέπλεε, ἀπικόμενος δὲ ἐς τὰ οἰκία συμφορῇ ἐχρᾶτο.

42. [1] Πέμπτη δὲ ἡ ἕκτη ἡμέρη ἀπὸ τούτων τάδε οἱ συνήνεικε γενέσθαι. Ἀνὴρ ἀλιεὺς λαβὼν ἰχθὺν μέγαν τε καὶ καλὸν ἠξίου μιν Πολυκράτῃ δῶρον δοθῆναι. Φέρον δὴ ἐπὶ τὰς θύρας Πολυκράτῃ ἔφη ἐθέλειν ἐλθεῖν ἐς ὄψιν, χωρήσαντος δὲ οἱ τούτου ἔλεγε διδοῦς τὸν ἰχθύν· [2] «ὦ βασιλεῦ, ἐγὼ τόνδε ἐλὼν οὐκ ἐδικαίωσα φέρειν ἐς ἀγορὴν, καίπερ ἐὼν ἀποχειροβίτος, ἀλλὰ μοι ἐδόκεε σεῦ τε εἶναι ἄξιος καὶ τῆς σῆς ἀρχῆς· σοὶ δὴ μιν φέρον δίδωμι.» Ὁ δὲ ἡσθεὶς τοῖσι ἔπεσι **ἀμείβεται** τοῖσιδε· «κάρτα τε εὖ ἐποίησας καὶ χάρις διπλῆ τῶν τε λόγων καὶ τοῦ δώρου, καὶ σε ἐπὶ δεῖπνον καλέομεν.» [3] Ὁ μὲν δὴ ἀλιεὺς μέγα ποιούμενος ταῦτα ἦε ἐς τὰ οἰκία. Τὸν δὲ ἰχθὺν τάμνοντες οἱ θεράποντες **εὗρίσκουσι** ἐν τῇ νηδί αὐτοῦ ἐνεοῦσαν τὴν Πολυκράτεος σφρηγιδα. [4] ὡς δὲ εἶδόν τε καὶ ἔλαβον τάχιστα, ἔφερον κεχαρηκότες παρὰ τὸν Πολυκράτῃ, διδόντες δὲ οἱ τὴν σφρηγιδα ἔλεγον ὅτεω τρόπῳ εὐρέθη. Τὸν δὲ ὡς ἐσῆλθε θεῖον εἶναι τὸ πρῆγμα, **γράφει** ἐς βυβλίον πάντα τὰ ποιήσαντά μιν οἷα καταλελάβηκε, γράψας δὲ ἐς Αἴγυπτον ἐπέθηκε.

43. [1] Ἐπιλεξάμενος δὲ ὁ Ἄμασις τὸ βυβλίον τὸ παρὰ τοῦ Πολυκράτεος ἦκον, ἔμαθε ὅτι ἐκκομίσει τε ἀδύνατον εἶη ἀνθρώπῳ ἀνθρώπων ἐκ τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι πρῆγματος, καὶ ὅτι οὐκ εὖ τελευτήσῃν μέλλοι Πολυκράτης εὐτυχῶν τὰ πάντα, ὅς καὶ τὰ ἀποβάλλει εὗρίσκει⁴. [2] Πέμψας δὲ οἱ κήρυκα ἐς Σάμον διαλύεσθαι ἔφη τὴν ξεινίην. Τοῦδε δὲ εἵνεκεν ταῦτα ἐποίηε, ἵνα μὴ συντυχίης δεινῆς τε καὶ μεγάλης Πολυκράτῃ καταλαβούσης αὐτὸς ἀλγήσειε τὴν ψυχὴν ὡς περὶ ξείνου ἀνδρός.

3.2 Vertaling

39. [1] Terwijl Kambyses een veldtocht naar Egypte ondernam, hielden de Spartanen ook een expeditie tegen Samos en tegen Polykrates, de zoon van Aiakes, die Samos in handen had gekregen door in opstand te komen. [2] En eerst deelde hij die, na de stad in drieën gedeeld te hebben, met zijn broers Pantagnotos en Syloson, maar daarna kreeg hij, door de één van hen te doden en de jongste Syloson te verdrijven, heel Samos. Dat hebbend, sloot hij een vriendschapsverdrag met Amasis, de koning

⁴ Het praesens is gebruikt omdat in de directe rede een praesens zou staan. Deze tijd wordt in de indirecte rede gehandhaafd. Dit is dus geen praesens historicum.

van Egypte, door geschenken te sturen en andere van hem aan te nemen. [3] In weinig tijd nam de macht van Polykrates meteen toe en deze was veelbesproken overal in Jonië en de rest van Griekenland; want waarheen hij zich ook maar richtte om op te trekken, verliepen alle dingen voor hem succesvol. Hij bezat honderd schepen met vijftig riemen en duizend boogschutters. Hij plunderde allen, niemand uitzonderend; [4] want hij zei aan zijn vriend dat hij een groter genoegen deed als hij de dingen teruggaf die hij had afgepakt dan als hij het helemaal niet had afgepakt. Hij had dus vele van de eilanden veroverd, en ook vele steden van het vasteland; daarbij nam hij dus ook de Lesbiërs gevangen, na hen in een zeeslag te hebben overwonnen, toen zij de Milesiërs met het hele leger te hulp kwamen, die in de boeien geslagen de gracht om de muur op Samos helemaal hebben gegraven.

40. [1] En op de één of andere manier ontging het Amasis niet dat Polykrates succesvol was, maar dat was voor hem een reden tot zorg. Toen het succes voor hem nog veel groter was geworden, stuurde hij, na ze geschreven te hebben, deze dingen in een brief naar Samos: "Amasis zegt deze dingen aan Polykrates. [2] Aangenaam te vernemen dat een bevriend man en gastvriend het goed maakt, maar uw grote successen bevallen me niet, omdat ik van het goddelijke weet, hoe jaloers het is. En op de één of andere manier geef ik er de voorkeur aan ook zelf, en dat geldt ook voor de mensen om wie ik me bekommer, nu eens succes te hebben in bepaalde zaken, dan weer tegenslag te ondervinden, en zo het leven, het nu eens goed, dan eens slecht makend, door te brengen, liever dan succes te hebben in alle dingen. [3] Want ik ken van horen zeggen nog niemand die niet uiteindelijk geheel en al slecht aan zijn einde is gekomen, terwijl hij in alles succesvol was. U moet nu dus, luisterend naar mij, iets dergelijks doen met het oog op uw successen. [4] Als u bedacht heeft wat voor u het meest waardevol is, en om het verlies waarvan u het meest in uw hart zal lijden, gooi dat dan zo weg, dat het niet meer naar de mensen kan komen. Als uw successen voortaan voor u vanaf dat moment niet zullen komen in afwisseling met tegenslagen, herstel het dan op de manier die door mij is aangeraden."

41. [1] Toen Polykrates dat had gelezen en begrepen had dat Amasis hem goed adviseerde, zocht hij om het verlies van wat van zijn kostbaarheden hij het meest bedroefd zou worden in zijn ziel en zoekend vond hij het volgende. Aan hem was een in goud gevatte zegelring, die hij droeg, van smaragd en het werk van Theodoros, zoon van Telekles, inwoner van Samos. [2] Toen het hem dus goed leek deze weg te gooien, deed hij iets dergelijks: na een schip met vijftig riemen gevuld te hebben met mannen, ging hij het binnen, en daarna beval hij uit te varen naar de open zee. Ver van het eiland weg gekomen, **werpt** hij de ring, nadat hij hem heeft afgedaan, in de open zee, terwijl alle opvarenden het zien. Nadat hij dat had gedaan, voer hij terug en thuis aangekomen was hij zichtbaar ongelukkig.

42. [1] Op de vijfde of zesde dag hierna gebeurde het dat het volgende hem overkwam: een visser vond, toen hij een grote en mooie vis had gevangen, hem het

waard als geschenk aan Polykrates te worden gegeven. Terwijl hij die dus bracht naar de ingang van het paleis, zei hij een onderhoud met Polykrates te willen en toen dat gelukt was en hij de vis gaf, zei hij dit aan hem: [2] "O, koning, toen ik deze had gevangen, vond ik het niet juist hem naar de markt te brengen, hoewel ik toch leef van het werk van mijn handen, maar hij scheen me u en uw heerschappij waardig te zijn; dus ik bied hem meebrengend aan u aan." Verheugd over de woorden **antwoordt** hij met deze woorden: "Jij hebt juist gehandeld en de dank is dubbel, voor de woorden en voor het geschenk, en we nodigen je uit voor de maaltijd." [3] Terwijl hij die dingen geweldig vond, ging de visser naar zijn huis. Terwijl de dienaren de vis opensnijden, **ontdekken** ze dat in zijn buik de ring van Polykrates zit. Zodra ze die hadden gezien en gepakt, brachten ze hem verheugd naar Polykrates en terwijl ze de ring gaven, vertelden ze op welke wijze hij was gevonden. Nadat de gedachte bij hem op is gekomen dat het een goddelijke zaak is, **schrijft** hij in een brief de dingen die hem waren overkomen nadat hij het had gedaan en nadat hij die had opgeschreven zond hij hem naar Egypte.

43. [1] Toen Amasis de brief die van Polykrates kwam had gelezen, begreep hij dat het voor een mens onmogelijk was een ander mens te redden van de zaak die zal gebeuren en dat Polykrates niet goed aan zijn einde zou komen omdat hij in alles succes had, hij die zelfs dingen die hij weggooide vond. [2] Door aan hem een bode naar Samos te sturen zei hij het vriendschapsverdrag op te zeggen. Hij deed deze dingen hierom, opdat hij niet zelf verdriet zou hebben in zijn ziel wanneer een verschrikkelijk en groot ongeluk Polykrates had getroffen, zoals om een bevriend man.

3.3 Praesentia Historica

ὡς δὲ ἀπὸ τῆς νήσου ἐκάς ἐγένετο, περιελόμενος τὴν σφρηγίδα πάντων ὀρώντων τῶν συμπλόων **ρίπτει** ἐς τὸ πέλαγος. (3.41.1)

Ver van het eiland weg gekomen, **werpt** hij de ring, nadat hij hem heeft afgedaan, in de open zee, terwijl alle opvarenden het zien.

Ὁ δὲ ἠσθεὶς τοῖσι ἔπεσι **ἀμείβεται** τοῖσιδε (3.42.2)

Verheugd over de woorden **antwoordt** hij met deze woorden

Τὸν δὲ ἰχθὺν τὰμνοντες οἱ θεράποντες **εὐρίσκουσι** ἐν τῇ νηδίᾳ αὐτοῦ ἐνεοῦσαν τὴν Πολυκράτεος σφρηγίδα (3.42.3)

Terwijl de dienaren de vis opensnijden, **ontdekken** ze dat in zijn buik de ring van Polykrates zit

Τὸν δὲ ὡς ἐσῆλθε θεῖον εἶναι τὸ προῆγμα, γράφει ἐς βυβλίον πάντα τὰ ποιήσαντά μιν οἷα καταλελάβηκε, γράψας δὲ ἐς Αἴγυπτον ἐπέθηκε. (3.42.4)

Nadat de gedachte bij hem op is gekomen dat het een goddelijke zaak is, **schrijft** hij in een brief de dingen die hem waren overkomen nadat hij het had gedaan en nadat hij die had opgeschreven zond hij hem naar Egypte.

3.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)

Om uit te zoeken of het praesens hier is gebruikt ter wille van de aanschouwelijkheid, is de vraag of de vier praesentia historica op levendige of dramatische momenten van het verhaal voorkomen.

Voor het eerste praesens, **ρίπτει** (3.41.2), geldt dit in ieder geval, het geeft een dramatische gebeurtenis weer: Polykrates doet afstand van zijn dierbaarste bezit.

Het tweede praesens historicum, **ἀμείβεται** (3.42.2), staat op een minder dramatisch of levendig moment van het verhaal. Allicht was het helemaal niet gewoon dat vissers hun vangst aan de koning kwamen afstaan; dit zou de passage wel iets levendiger maken dan wanneer er elke dag een nieuwe visser langskwam en dit soort gesprekken voor de koning dagelijkse routine waren. Ook is het mogelijk dat het praesens is gebruikt vanwege het aankomende drama; Polykrates zal zijn vriend – en zijn leven⁵ – verliezen doordat hij zijn ring terugvindt.

Het derde praesens historicum, **εὐρίσκουσι** (3.42.3), beschrijft weer een levendig moment; de slaven zullen blij en verbaasd geweest zijn bij het vinden van de ring. Toch is het moment ook dramatisch, want het vinden van de ring leidt tot dramatische gebeurtenissen.

Het vierde praesens historicum, **γράφει** (3.42.4), is een lastig geval. Het moment zelf is niet levendig meer; de ring is al een tijd geleden teruggevonden. Als het praesens historicum nog gebruikt zou worden in verband met de levendigheid van het terugvinden van de ring, komt dit als mosterd na de maaltijd. Wel zal het schrijven van de brief leiden tot de beëindiging van de vriendschap en Polykrates' steun aan Kambyses. De gebeurtenis zou dus als dramatisch bestempeld kunnen worden.

De gebeurtenissen in het praesens historicum zijn dus allemaal dramatisch; ze leiden immers allemaal tot ellende. Het eerste en derde praesens staan bovendien in levendige passages.

Nu resten de vragen of de keuzes voor de specifieke gebeurtenissen logisch zijn en of de afstand tussen de lezer en gebeurtenissen inderdaad verkleind wordt.

De keuze voor **ρίπτει** (3.41.2) is vanzelfsprekend: het is de gebeurtenis waar de hele passage om draait. Opvallend is dat Herodotus in dezelfde zin schrijft dat alle opvarenden getuige zijn van Polykrates' daad (ὁρώντων τῶν συμπλόων). Als hij

⁵ Amasis krijgt gelijk; Polykrates komt op ellendige wijze aan zijn einde (3.120-125)

met het praesens historicum de afstand tussen de lezer en de gebeurtenissen wilde verkleinen is hij hier erg goed in geslaagd: de lezer wordt haast één van de toekijkende opvarenden.

De keuze voor ἀμείβεται (3.42.2) is wat moeilijk te verklaren. Er vanuit gaande dat het niet gewoon was dat vissers hun vangst aan de koning kwamen brengen, rest de vraag waarom Herodotus voor het antwoord van Polykrates een praesens heeft gebruikt. Dat antwoord is niet wat de passage levendig maakt; dat is juist de visser die zijn vis komt aanbieden.

Een andere verklaring zou kunnen zijn dat Polykrates' antwoord dramatisch is; als hij de vis niet had aangenomen, zou hij zijn ring niet hebben teruggevonden en zou hij misschien niet ellendig omkomen doordat hij in alles geluk had. Smyth, die als enige zegt dat het praesens historicum voor dramatische gebeurtenissen wordt gebruikt, zegt in zijn uitleg van het praesens historicum ook dat de bedoeling is dat de lezer het vertelde voor zich ziet. In dat geval heeft het helemaal geen nut om een gebeurtenis die pas in de toekomst tot drama zal leiden met het praesens historicum weer te geven. Als de lezer de gebeurtenissen voor zich zou zien, ziet hij dat drama helemaal nog niet. ἀμείβεται (3.42.2) is dus geen geschikte gebeurtenis om het verhaal aanschouwelijker mee te maken.

εὐρίσκουσι (3.42.3) is, net als ὀίπτει (3.41.2), wel een geslaagde keuze om de tekst aanschouwelijker mee te maken. Door het praesens historicum is de lezer bijna aanwezig bij het vinden van de ring. Hij/zij deelt de verbazing van de slaven.

Het leek er nog even op dat het drama dat Polykrates' brief zou veroorzaken het praesens historicum γράφει (3.42.4) kon verklaren. Hiertegen is echter hetzelfde bezwaar in te brengen als tegen de verklaring van ἀμείβεται (3.42.2). De lezer heeft er niets aan getuige te zijn van een handeling die later drama zal veroorzaken; het enige dat de lezer nu voor zich zou zien is een koning achter zijn bureau, hetgeen lang niet zo spannend is als het echte drama dat nog komt.

3.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)

Herodotus wilde met zijn tekst duidelijk maken hoe de vriendschap tussen Amasis en Polykrates ten einde kwam. Onderstaande samenvatting moet dus de meest cruciale informatie voor die breuk weergeven.

Polykrates gooit, op Amasis' advies, zijn dierbaarste bezit weg. Hij neemt een vis aan, waar zijn ring in blijkt te zitten. Hij schrijft deze gebeurtenissen in een brief aan Amasis.

Allereerst valt op dat het praesens historicum niet voorkomt in de eerste twee hoofdstukken (39 en 40) van dit verhaal. In hoofdstuk 39 wordt beschreven hoe succesvol Polykrates is en dat hij een vriendschapsverdrag sluit met Amasis. Hoofdstuk 40 bestaat uit de raad die Amasis aan Polykrates geeft. Deze gebeurtenissen zijn belangrijk voor het verloop van de rest van het verhaal. Om de

vriendschap te beëindigen, moet deze eerst gesloten worden; de verdere uitbreiding van de in hoofdstuk 39 beschreven successen en het enigszins in de wind geslagen advies uit hoofdstuk 40 zullen leiden tot de beëindiging van de vriendschap. Toch zijn de gebeurtenissen uit dit hoofdstuk nog niet écht essentieel. De belangrijkheid ligt op het ‘niveau’ van de aoristus – die hier ook gebruikt is.

Met het eerste praesens historicum, *ὄϊπται* (3.41.2), wordt duidelijk gemaakt dat Polykrates, zoals Amasis hem adviseerde, een einde probeert te maken aan zijn constante geluk. Dit is essentieel, want uit het verhaal moet blijken hoe onuitputtelijk Polykrates’ geluk is. Hij zal later de ring terugkrijgen, hetgeen ook essentieel is, maar hiervoor moest hij natuurlijk eerst de ring kwijt raken.

Hoewel dit waarschijnlijk niet het hoofddoel van het praesens historicum was, benadrukt het in dit geval ook de vriendschap die Polykrates en Amasis hadden. Polykrates moet veel waarde hechten aan het advies van Amasis om zijn geliefde ring weg te gooien. Dit zou hij niet doen op advies van zomaar iemand.

Het twee praesens historicum, *ἀμείβεται* (3.42.2) geeft weer een essentiële gebeurtenis aan. Polykrates kon zijn ring namelijk niet terugvinden als hij de vis niet had geaccepteerd.

Het derde praesens historicum, *εὐρίσκουσι* (3.42.3), geeft het moment waarop Polykrates’ ring wordt gevonden weer; zijn geluk wordt hersteld. Dit zal voor Amasis de reden zijn om de vriendschap te beëindigen.

Als laatste stap naar deze beëindiging moet Amasis er natuurlijk nog achterkomen wat er is gebeurd. Polykrates verkondigt zijn geluk door Amasis een brief te schrijven. Deze gebeurtenis wordt weergegeven met het praesens *γράφει* (3.42.4).

Het is logisch dat het opzeggen van het vriendschapsverdrag niet weergegeven is met een praesens historicum, aangezien het verhaal niet ging over *het feit dat* het vriendschapsverdrag werd opgezegd, maar over *waarom* dit gebeurde. Overigens is niet helemaal te verklaren waarom dit gebeurt in het imperfectum en niet in de aoristus, aangezien het opzeggen van de vriendschap wel belangrijk is.

3.6 Conclusie

Als Herodotus het praesens historicum gebruikt heeft om de tekst aanschouwelijk te maken, is dit hem slechts in de helft van de gevallen gelukt.

De theorie die stelt dat aanschouwelijkheid het doel is, zegt weliswaar dat dit gebeurt op dramatische momenten, maar een vereiste blijft dat de gebeurtenissen het aanschouwen waard zijn. Hiervoor moeten ze ook enigszins levendig zijn. In deze tekst zijn wel alle gebeurtenissen dramatisch, maar slechts twee zo levendig dat een praesens historicum de lezer er getuige van maakt.

Als Herodotus het praesens historicum gebruikte om de meest cruciale gebeurtenissen mee weer te geven, geven de praesentia in dit geval weer hoe de

vriendschap tussen Polykrates en Amasis tot een einde kwam. Een beëindiging van een vriendschap is een dramatische gebeurtenis; hierdoor zijn alle gebeurtenissen in het praesens historicum dramatisch. Hierdoor zou men – ten onrechte – kunnen denken dat het praesens historicum in deze tekst gebruikt is om dramatische gebeurtenissen mee weer te geven.

De samenvatting die gemaakt kan worden met de gebeurtenissen in het praesens historicum geeft in deze tekst inderdaad de essentiële informatie weer. Het is dus waarschijnlijk dat Herodotus het praesens historicum heeft gebruikt om cruciale informatie mee weer te geven.

Hoofdstuk 4

Het praesens historicum in het tweede epeisidion van *Koning Oidipous*

Inleiding

In de vijfde eeuw voor Christus schreef Sophocles zijn tragedie *Koning Oidipous*. De tragedie gaat over de koning van Thebe, Oidipous, die zonder het te weten zijn vader, Laios, vermoord heeft en met zijn moeder, Iokaste, is getrouwd. Oidipous probeert de pest, die in Thebe heerst, te verdrijven. Hij moet hiervoor de dader van de moord op de vorige koning, Laios, vinden. Tijdens deze zoektocht komt Oidipous erachter dat Laios zijn vader was en Iokaste zijn moeder. In de passage hieronder begint Oidipous te vermoeden dat hij zelf de moordenaar van Laios is. Hij weet nog niet dat Laios zijn vader was, maar hij is bang dat hij zichzelf in de vreselijkste vervloekingen heeft gestort. Oidipous legt in deze passage aan Iokaste uit waarom dit vreest.

4.1 771-822 (Sophocles OT)

Οιδίπους

κού μὴ στερηθῆς γ', ἐς τοσοῦτον ἐλπίδων
ἐμοῦ βεβῶτος. τῷ γὰρ ἂν καὶ μείζονι
λέξαιμι' ἂν ἢ σοί, διὰ τύχης τοιαῶσδ' ἰών;
ἐμοὶ πατήρ μὲν Πόλυβος ἦν Κορίνθιος,
μήτηρ δὲ Μερόπη Δωρίς. ἡγόμεν δ' ἀνήρ
ἀστῶν μέγιστος τῶν ἐκεῖ, πρὶν μοι τύχη
τοιαδ' ἐπέστη, θαυμάσαι μὲν ἀξία,
σπουδῆς γε μέντοι τῆς ἐμῆς οὐκ ἀξία.
ἀνὴρ γὰρ ἐν δείπνοις μ' ὑπερπλησθεὶς μέθη
καλεῖ παρ' οἴνω, πλαστός ὡς εἶην πατρί.
κἀγὼ βαρυνθεὶς τὴν μὲν οὔσαν ἡμέραν
μόλις κατέσχον, θάτέρα δ' ἰὼν πέλας
μητρὸς πατρὸς τ' ἤλεγχον· οἱ δὲ δυσφόρως
τοῦνειδος ἦγον τῷ μεθέντι τὸν λόγον.
κἀγὼ τὰ μὲν κείνοιον ἐτερπόμην, ὅμως δ'
ἐκνιζέ μ' ἀεὶ τοῦθ'· ὑφείρπε γὰρ πολὺ.
λάθρα δὲ μητρὸς καὶ πατρὸς **πορεύομαι**
Πυθῶδε, καὶ μ' ὁ Φοῖβος ὦν μὲν ἰκόμην
ἄτιμον ἐξέπεμψεν, ἄλλα δ' ἄθλια
καὶ δεινὰ καὶ δύστηνα προύφηγεν λέγων,
ὡς μητρὶ μὲν χρεῖη με μιχθῆναι, γένος δ'
ἄτλητον ἀνθρώποισι δηλώσοιμ' ὄραν,

φονεὺς δ' ἐσοίμην τοῦ φυτεύσαντος πατρός. κἀγὼ ἴπακούσας ταῦτα τὴν κορινθίαν, ἄστροις τὸ λοιπὸν ἐκμετρούμενος, χθόνα	795
ἔφευγον, ἔνθα μήποτ' ὀψοίμην κακῶν χρησμῶν ὄνειδη τῶν ἐμῶν τελούμενα. στείχων δ' ἴκνουμαι τούσδε τοὺς χώρους, ἐν οἷς σὺ τὸν τύραννον τοῦτον ὄλλυσθαι λέγεις. καί σοι, γύναι, τὰληθὲς ἐξερῶ. τριπλῆς	800
ὄτ' ἢ κελεύθου τῆσδ' ὀδοιπορῶν πέλας, ἐνταῦθά μοι κῆρύξ τε κἀπὶ πωλικῆς ἀνήρ ἀπήνης ἐμβεβῶς, οἷον σὺ φῆς, ξυνηντίαζον· κἀξ ὁδοῦ μ' ὁ θ' ἡγεμῶν αὐτός θ' ὁ πρέσβυς πρὸς βίαν ἠλαυνέτην.	805
κἀγὼ τὸν ἐκτρέποντα, τὸν τροχηλάτην, παίω δι' ὀργῆς· καί μ' ὁ πρέσβυς ὡς ὄρα , ὄχου παραστείχοντα τηρήσας, μέσον κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο. οὐ μὴν ἴσην γ' ἔτισεν, ἀλλὰ συντόμως	810
σκήπτρω τυπεῖς ἐκ τῆσδε χειρὸς ὑπτιος μέσης ἀπήνης εὐθύς ἐκκυλίνδεται κτείνω δὲ τοὺς ξύμπαντας. εἰ δὲ τῶ ξένῳ τούτῳ προσήκει Λαΐου τι συγγενές, τίς τοῦδέ γ' ἀνδρός ἐστὶν ἀθλιώτερος;	815
τίς ἐχθροδαίμων μᾶλλον ἂν γένοιτ' ἀνήρ; ὄν μὴ ξένων ἔξεστι μῆδ' ἀστῶν τινι δόμοις δέχεσθαι μῆδὲ προσφωνεῖν τινα, ὠθεῖν δ' ἀπ' οἴκων. καὶ τὰδ' οὐτις ἄλλος ἦν ἢ ἴγῳ ἴπ' ἐμαυτῶ τάσδ' ἀράς ὁ προστιθείς.	820
λέχη δὲ τοῦ θανόντος ἐκ χειροῖν ἐμαῖν χραίνω, δι' ὧνπερ ὦλετ'· ἄρ' ἔφυν κακός;	

4.2 Vertaling

Oidipous

- Jij zult beslist niet van kennis van kennis beroofd worden nu ik tot zulke bange voorgevoelens ben gekomen. Want aan wie zou ik het beter kunnen zeggen dan aan jou, nu ik door een dergelijke crisis ga?
- Mijn vader was Polybos uit Korinthe,
- 775 En mijn moeder Merope uit het district Doris. Ik werd beschouwd als de belangrijkste man van de burgers daar, voordat mij een zodanige gebeurtenis overkwam, waard om je over te verbazen, mijn serieuze aandacht echter niet waard.
- Want bij de maaltijd **zegt** een man, stomdronken, bij de wijn,

780 dat ik niet het kind van mijn vader ben.
Ik, bezwaard, beheerste me met moeite gedurende die dag, en de volgende
dag ondervroeg ik mijn moeder en vader, terwijl ik dichtbij hen kwam.
Zij namen degene die het woord had losgelaten de belediging kwalijk.

785 En ik verheugde me wat hun reactie betreft, maar toch
bleef dat mij altijd kwellen. Want het bekwam me zeer.
Zonder weten van mijn moeder en vader **ga** ik
naar Pytho, en Phoibos stuurde mij weg zonder een antwoord te hebben op
die dingen waarvoor ik gekomen was, en hij kwam voor mij, ongelukkige,

790 tevoorschijn met andere verschrikkelijke en rampzalige uitspraken,
dat het voorbeschikt was dat ik mij met mijn moeder zou verenigen, dat ik aan
de mensen een nageslacht zou tonen, onverdraaglijk om te zien
en dat ik de moordenaar zou worden van de vader die me heeft verwekt.
En nadat ik deze dingen had gehoord ontvluchtte ik het Korinthische land

795 om me voortaan op de sterren te richten,
daarheen, waar ik nooit zou zien dat de schande
van mijn vreselijke orakelspreuken zou uitkomen.
Terwijl ik voortga **bereik** ik die streken waar jij zegt
dat die koning is omgekomen.

800 En aan jou, vrouw, zal ik de waarheid duidelijk zeggen. Toen ik, reizend,
dichtbij die driesprong was,
kwamen daar een bode en een man, staand op een door paarden getrokken
wagen, zoals jij zegt, mij tegen.
En de leider en de oude man zelf probeerden me met geweld opzij te duwen,

805 van de weg af.
En in woede **sla** ik degene die me opzij duwt, de paardenmenner.
En de oude man, zodra hij dit **ziet**,
me beloerend terwijl ik langs de wagen liep, trof me met een tweepuntige
vork midden op het hoofd.

810 Inderdaad heeft hij zeker geen gelijke straf ondergaan, maar onmiddellijk
getroffen door een staf uit deze hand, **rolt** hij terstond achterover uit het
midden van de wagen naar buiten.
Ik **dood** het hele gezelschap. En als die vreemdeling
enige gelijkenis met Laios toekomt,

815 wie zou dan nu ongelukkiger zijn dan deze man,
welke man zou meer gehaat zijn bij de goden,
die niemand van de vreemdelingen en van de burgers
in zijn huis mag ontvangen, en die niemand mag toespreken,
maar die men uit zijn huis moet verstoten? En er was niemand anders dan ik

820 die dit, deze vervloekingen, mijzelf heeft aangedaan.
Ik maak het bed in mijn armen te schande van de gestorvene,
waardoor hij is omgekomen. Ben ik slecht?

4.3 Praesentia historica

ἀνήρ γὰρ ἐν δείπνοις μ' ὑπερπλησθεὶς μέθη **καλεῖ** παρ' οἴνω, πλαστός ὡς εἶην πατρί. (779-780)

Want bij de maaltijd **zegt** een man, stomdronken, bij de wijn, dat ik niet het kind van mijn vader ben.

λάθρα δὲ μητρὸς καὶ πατρὸς **πορεύομαι** Πυθῶδε (787-788)

Zonder weten van mijn moeder en vader **ga** ik naar Pytho

στείχων δ' **ἴκνουμαι** τούσδε τοὺς χώρους, ἐν οἷς σὺ τὸν τύραννον τοῦτον ὄλλυσθαι λέγεις. (798-799)

Terwijl ik voortging **bereik** ik die streken waar jij zegt dat die koning is omgekomen.

κάγῳ τὸν ἐκτρέποντα, τὸν τροχηλάτην, **παίω** δι' ὀργῆς. (806-807)

En in woede **sla** ik degene die me opzij duwt, de paardenmenner.

καί μ' ὁ πρέσβυς ὡς **ὄρα**, ὄχου παραστείχοντα τηρήσας, μέσον κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο (807-809)

En de oude man, zodra hij dit **ziet**, me beloerend terwijl ik langs de wagen liep, trof me met een tweepuntige vork midden op het hoofd.

ἀλλὰ συντόμως σκήπτρω τυπεὶς ἐκ τῆσδε χειρὸς ὑπτιος μέσης ἀπήνης εὐθύς **ἐκκυλίνδεται**. (810-812)

maar onmiddellijk getroffen door een staf uit deze hand, **rolt** hij terstond achterover uit het midden van de wagen naar buiten.

κτείνω δὲ τοὺς ξύμπαντας. (813)

Ik **dood** het hele gezelschap.

4.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)

Komen de praesentia historica voor op levendige of dramatische momenten van het verhaal?

Voor **καλεῖ** (780) geldt dit in ieder geval; Oidipous is bij een maaltijd, hetgeen ongetwijfeld al een levendige situatie is, waar iemand opeens tegen hem schreeuwt dat hij niet de zoon van zijn vader is.

De handeling die even later volgt, **πορεύομαι** (787), is wat minder levendig. Wel krijgt Oidipous in Delphi, waar hij heen gaat, raadselachtige orakelspreuken te horen. Dat is wel een spannende gebeurtenis, dus misschien is het praesens historicum toch terecht.

Ook **ἰκνοῦμαι** (798) staat niet echt in een levendige passage. Wel weet het publiek dat Laios is vermoord op de driesprong waar Oidipous aankomt, dus er is wel een spannende gebeurtenis op komst.

De volgende vier praesentia historica staan alle vier in het gevecht dat Oidipous heeft met het reisgezelschap. Dat is uiteraard een levendige passage.

Is de keuze voor de specifieke gebeurtenissen logisch en wordt de afstand tussen het publiek en de gebeurtenissen verkleind?

Het eerste praesens historicum, **καλεῖ** (780) geeft een onverwachte uitspraak weer. Het praesens historicum benadrukt deze onverwachte wending, waardoor de lezer er als het ware getuige van is; de afstand is verkleind.

Er was al opgemerkt dat **πορεύομαι** (787) niet echt een levendige handeling weergeeft. Oidipous gaat echter naar Delphi en de uitspraken die de Pythia doet zijn wel opmerkelijk. Toch is het vreemd dat het publiek Oidipous wel naar Delphi moet 'zien' reizen, wat toch niet zo spannend is, maar geen getuige hoeft te zijn van de raadselachtige orakelspreuken van de Pythia.

Over het gebruik van het praesens historicum **ἰκνοῦμαι** (798) is hierboven geschreven dat het staat in een spannende passage, aangezien Oidipous op de locus criminis aankomt. Hier is eenzelfde bezwaar tegen in te brengen als tegen de dramatische gebeurtenissen in *De ring van Polykrates* (Herodotus 3.39-43). Het feit dat er spannende dingen gaan gebeuren op de driesprong betekent niet dat het, voor die dingen gebeuren, al nuttig is het publiek er getuige van te maken.

Het volgende praesens historicum, **παίω** (807), geeft weer hoe Oidipous een gevecht begint: hij slaat de paardenmenner. De plaats van dit praesens historicum is prima, een gevecht is een levendige gebeurtenis en daar wil het publiek graag getuige van zijn.

Het praesens historicum **ὄρα** (807) is een beetje vreemd; het geeft helemaal geen spannende informatie. De oude man ziet dat Oidipous zijn menner slaat, maar dit is al eerder met een praesens historicum weergegeven. Het lijkt een beetje overdreven om een gebeurtenis met twee praesentia historica te benadrukken. Het zou logischer zijn als de slag met de tweepuntige vork met een praesens historicum zou worden weergegeven; het publiek wil liever getuige zijn van een nieuwe klap dan van een klap die het al heeft gezien.

De resterende praesentia historica, **ἐκκυλίνδεται** (812) en **κτείνω** (813), maken de passage wel aanschouwelijker. Het doden van de oude man zelf wordt niet genoemd, maar het feit dat hij uit de wagen rolt zegt al genoeg, en is ook spannend genoeg. Het laatste praesens historicum geeft weer een spannende gebeurtenis weer; Oidipous slaat het hele gezelschap neer.

In de beschrijving van het gevecht valt op dat alleen de gewelddadige acties van Oidipous met het praesens historicum worden weergegeven. De acties die door iemand anders worden uitgevoerd zijn **ὄρα** (807) en **ἐκκυλίνδεται** (812), maar dat zijn geen gewelddadige acties. Ook wordt beschreven hoe Oidipous door de wagen

aan de kant wordt geduwd en hoe de oude man hem op zijn hoofd slaat. Die handelingen zijn niet minder spannend dan Oidipous' gevechtshandelingen, maar toch staan ze niet in het praesens historicum.

4.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)

Voor Oidipous zijn monoloog begint, vraagt Iokaste hem wat hem bezwaart, aangezien Oidipous de angst uit dat hij vreselijke vervloekingen over zichzelf heeft uitgestort. Het doel van Oidipous' verhaal is dus uitleggen waarom hij denkt dat hij de moordenaar van Laios is.

Een samenvatting van Oidipous' woorden aan de hand van de praesentia historica ziet er als volgt uit:

Iemand zegt dat ik niet mijn vaders zoon ben. Ik verlaat Korinthe en ga naar het orakel in Delphi. Hierna kom ik in die streek waar de koning is vermoord. Ik begin een gevecht met de leider van het reisgezelschap en de oude man ziet dit. Ik dood hem en de rest van het gezelschap.

Nu is de vraag of al deze praesentia cruciale gebeurtenissen aangeven en of er geen cruciale gebeurtenissen zijn overgeslagen.

De uitspraak van de vreemdeling, die weergegeven wordt met het praesens **καλεῖ** (780), leidt tot Oidipous' vertrek. Er valt over te twisten of dat nou zo'n essentiële gebeurtenis is; het feit dat Oidipous uiteindelijk op die driesprong terecht komt is essentieel, zijn vertrek vanuit Korinthe misschien ook nog wel, maar is de reden voor dat vertrek dat ook? Oidipous begrijpt, terwijl hij deze woorden uitspreekt, eigenlijk niets van de opmerking van de vreemdeling – hij vermoedt nog niet dat Laios zijn vader was – en de opmerking is dus niet cruciaal voor zijn redenering. Echt nodig is een praesens historicum hier niet.

Toch heeft **καλεῖ** (780) wel een ander belang voor het verhaal. De opmerking van de vreemdeling is namelijk wel waar. Gedurende de hele tragedie worden er al dan niet subtiele verwijzingen naar Oidipous' lot gegeven. Het kan goed dat Sophocles de opmerking van de vreemdeling op de één of andere manier wilde benadrukken en hierbij door de vingers zag dat deze niet echt essentieel is voor Oidipous' redenering.

Het praesens **πορεύομαι** (787) geeft enerzijds aan dat Oidipous vanuit Korinthe vertrekt (ook door het element **λάθρα δὲ μητρὸς καὶ πατρὸς** (zonder weten van mijn moeder en vader)) en anderzijds dat hij naar Delphi gaat. Zijn vertrek is essentieel, zijn reis naar Delphi niet, want ook de orakelspreuken dragen niet bij aan zijn vermoeden dat hij Laios heeft gedood.

Het volgende praesens historicum, **ἰκνοῦμαι** (798), blijkt meteen al cruciaal te zijn. Oidipous legt uit waarom hij denkt dat hij Laios heeft vermoord. Het is daarbij natuurlijk van belang dat hij aanwezig is geweest op de plek van de moord, en met dit praesens maakt hij duidelijk dat dat het geval was.

Het praesens historicum **παίω** (807) geeft ook een handeling weer die cruciaal is, Oidipous begint namelijk een gevecht. Ook Laios' waarneming daarvan (**ὄρα**)(807) is essentieel. Als hij Oidipous niet zou hebben gezien, zou hij hem niet op zijn hoofd hebben geslagen en dan zou Oidipous hem niet gedood hebben. Volgens die redenering had echter ook **καθίκετο** (809) met een praesens weergegeven kunnen worden, want ook dit leidde ertoe dat Oidipous het gezelschap doodsloeg.

Het praesens staat nog altijd in Oidipous' monoloog, waarin hij uitlegt waarom hij vreest dat hij Laios heeft vermoord. Hij neemt de schuld hier blijkbaar op zich en geeft dus het feit dat de oude man hem de wagenmenner zag aanvallen, en niet het feit dat hij hem op zijn hoofd sloeg, als oorzaak van zijn eigen gruweldaden.

Met het praesens **ἐκκυλίνδεται** (812) wordt duidelijk dat Laios dood is. Bij het ontbreken van een beschrijving van de klap zelf, is het uit de wagen rollen dus essentieel.

Het laatste praesens historicum, **κτείνω** (813), is een lastig geval. Oidipous zegt dat hij het hele gezelschap heeft gedood, maar dit klopt niet; een slaaf vluchtte weg. Ook Oidipous weet, terwijl hij dit vertelt, dat er bij de moord op Laios één overlevende was, dus hij zou zijn veronderstelling dat hij het hele gezelschap gedood heeft niet als cruciaal moeten zien. Dit zou hem juist tot de overtuiging brengen dat hij de moord niet gepleegd kon hebben.

Misschien is er toch een andere verklaring te vinden. In 822 stelt Oidipous de vraag: **ἄρ' ἔφυν κακός;** (ben ik slecht?). Het zou kunnen dat Oidipous zich niet alleen afvraagt of hij Laios vermoord heeft, maar dat ook de vraag of hij slecht is hem bezig houdt. Er zijn meer tekstelementen die hier op wijzen: Oidipous zegt dat de oude man geen gelijke straf heeft ondergaan en het feit dat alleen **ὄρα** (807) en niet **καθίκετο** (809) in het praesens staat (Oidipous neemt de schuld op zich). Als Oidipous zich inderdaad bezighoudt met de vraag of hij slecht is, doet het er niet echt toe of er iemand is ontkomen bij zijn slachtpartij: het vermoorden van vier mensen is niet veel beter dan het vermoorden van vijf mensen. De zin **κτείνω δὲ τοὺς ξύμπαντας** draagt dus niet zozeer bij aan zijn overtuiging dat hij Laios heeft vermoord, maar wel aan zijn angst een slecht mens te zijn.

Dit zou echter betekenen dat Oidipous aan het eind van deze tekst van doel veranderd is; dat is wel een beetje vreemd.

4.6 Conclusie

Het lukt beide theorieën niet helemaal een verklaring te geven voor het gebruik van het praesens historicum in dit stuk tekst.

Als Sophocles het praesens historicum wilde gebruiken om de aanschouwelijkheid te verhogen, zijn er twee opmerkelijkheden:

- Het praesens is driemaal gebruikt voor het weergeven van een gebeurtenis die niet levendig genoeg is om aan het publiek te presenteren alsof deze zich afspeelt op het moment van spreken (**πορεύομαι** (787), **ἰκνούμαι** (798) en **ὄρα**(807))

- In het gevecht tussen Oidipous en het reisgezelschap zijn alleen Oidipous' gewelddadige daden met het praesens historicum weergegeven. In geen van de theorieën die menen dat het praesens historicum de aanschouwelijkheid verhoogt wordt iets geschreven over onderscheid tussen verschillende personen. Het onderscheid dat hier is gemaakt tussen de acties van Oidipous en die van de reizigers is dus niet te verklaren.

Die tweede opmerkelijkheid is wel te verklaren met de theorie van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000). De handelingen die Oidipous uitvoert zijn namelijk cruciaal; de klappen die hij krijgt niet.

Toch zijn er twee opmerkelijkheden indien Sophocles de meest cruciale informatie met het praesens historicum wilde aangeven:

- De gebeurtenis die met het eerste praesens historicum is weergegeven ($\kappa\alpha\lambda\epsilon\acute{\iota}$)(780), is niet echt essentieel. Het zou kunnen dat Sophocles dit door de vingers zag, omdat hij wel wilde benadrukken wat de vreemdeling zei.

- De gebeurtenis die met het laatste praesens ($\kappa\tau\epsilon\acute{\iota}\nu\omega$)(813) is weergegeven, is niet waar. Deze gebeurtenis kan niet cruciaal zijn voor Oidipous' redenering; hij weet dat bij de aanslag op Laios een slaaf overleefde. Indien Oidipous zich inmiddels meer bezig hield met de vraag of hij slecht was, zou $\kappa\tau\epsilon\acute{\iota}\nu\omega$ wel een essentiële gebeurtenis weergegeven. Voor deze verandering van tekstdoel bestaan meer aanwijzingen, maar deze blijft een beetje vreemd.

Helaas kan geen van beide theorieën een geheel bevredigend antwoord geven op de vraag hoe het praesens historicum in deze tekst het best geïnterpreteerd kan worden. Voor de dingen die opvallen als het praesens historicum de meest cruciale informatie zou weergegeven is nog wel een verklaring te bedenken. Of deze verklaringen correct zijn is natuurlijk niet zeker, maar ze maken de theorie dat het praesens historicum wordt gebruikt voor het weergegeven van de meest cruciale informatie toch aannemelijker dan de theorie die stelt dat het praesens historicum de gebeurtenissen aanschouwelijker moet maken.

Hoofdstuk 5

Het praesens historicum in het tweede bodeverhaal van *Koning Oidipous*

Inleiding

Aan het eind van de tragedie komt Oidipous erachter dat hij inderdaad de zoon is van Iokaste en Laios. Iokaste pleegt, wanneer zij dit ook te weten komt, zelfmoord. Aan het begin van de exodos, de laatste scène, komt een dienaar het paleis uit. Hij vertelt het koor dat de koningin gestorven is, waarop het koor vraagt hoe dit gekomen is. De dienaar vertelt wat er in het paleis gebeurd is.

5.1 1237-1266 (Sophocles OT)

Ἐξάγγελος

αὐτὴ πρὸς αὐτῆς. τῶν δὲ πραχθέντων τὰ μὲν
ἄλγιστ' ἄπεστιν· ἢ γὰρ ὄψις οὐ πάρα.
ὅμως δ', ὅσον γε κὰν ἐμοὶ μνήμης ἔνι,
πέύσει τὰ κείνης ἀθλίας παθήματα. 1240
ὅπως γὰρ ὀργῇ χρωμένη παρῆλθ' ἔσω
θυρῶνος, ἴετ' εὐθὺ πρὸς τὰ νυμφικὰ
λέχη, κόμην σπῶσ' ἀμφιδεξίοις ἀκμαῖς.
πύλας δ', ὅπως εἰσῆλθ', ἐπιρράξασ' ἔσω
κάλει⁶ τὸν ἤδη Λαΐον πάλαι νεκρόν,
μνήμην παλαιῶν σπερμάτων ἔχουσ', ὑφ' ὧν
θάνοι μὲν αὐτός, τὴν δὲ τίκτουσαν λίποι
τοῖς οἴσιν αὐτοῦ δύστεκνον παιδουργίαν.
γοᾶτο δ' εὐνάς, ἔνθα δύστηνος διπλοῦς
ἐξ ἀνδρὸς ἀνδρα καὶ τέκν' ἐκ τέκνων τέκοι. 1250
χῶπως μὲν ἐκ τῶνδ' οὐκέτ' οἶδ' ἀπόλλυται·
βοῶν γὰρ εἰσέπαισεν Οἰδίπους, ὑφ' οὗ
οὐκ ἦν τὸ κείνης ἐκθεάσασθαι κακόν,
ἀλλ' εἰς ἐκείνον περιπολοῦντ' ἐλεύσομεν.
φοῖτα γὰρ ἡμᾶς ἔγχος ἐξαιτῶν πορεῖν,
γυναῖκά τ' οὐ γυναῖκα, μητρῶαν δ' ὅπου
κίχοι διπλῆν ἄρουραν οὗ τε καὶ τέκνων.
λυσσῶντι δ' αὐτῷ δαιμόνων δεικνυσί τις·
οὐδεὶς γὰρ ἀνδρῶν, οἳ παρῆμεν ἐγγύθεν.
δεινὸν δ' αὖσας ὡς ὑφηγητοῦ τινος 1260
πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ', ἐκ δὲ πυθμένων

⁶ In veel uitgaves staat καλεῖ (praesens), in plaats van κάλει (imperfectum). In de manuscripten staat echter κάλει. Het augment ontbreekt vaker, ook bij γοᾶτο, φοῖτα en κάμπιπτει (καὶ ἐμπίπτει)

ἔκλινε κοῖλα κλῆθρα κάμπιπτει στέγη.
οὐ δὴ κρεμαστήν τὴν γυναῖκα ἑσειδομεν,
πλεκταῖσιν αἰώροισιν ἔμπεπλεγμένην.
ὁ δ' ὡς ὄρα νιν, δεινὰ βρυχηθεὶς τάλας
χαλαῖ κρεμαστήν ἀρτάνην.

1265

5.2 Vertaling

Bode

- Door zichzelf. Van de dingen die zijn gebeurd is het ergste afwezig; want de aanblik is niet aanwezig. Toch zul je, zoveel als er van herinnering is in mij,
- 1240 het leed van de ongelukkig vrouw vernemen. Toen ze, aan verdriet onderworpen, naar binnen was gekomen door het voorportaal, rende ze meteen op het echtelijk bed af, het haar uittrekkend met beide handen. De deuren dichtslaand toen ze naar binnen ging,
- 1245 riep ze Laios, allang een lijk, hebbend de herinnering van oud zaad, waardoor hij zelf zou sterven, en de moeder zou achterlaten om met zijn eigen kind een vervloekt nageslacht voort te brengen. Ze beweende het bed, waar zij ongelukkig tweemaal,
- 1250 uit haar man haar man, en uit kinderen een kind, had gebaard. En sinds die dingen weet ik niet meer hoe zij **sterft**. Want schreeuwend stormde Oidipous binnen, door wie de ellende van haar niet te zien was, maar wij keken naar hem, terwijl hij heen en weer liep.
- 1255 Want hij holde heen en weer terwijl hij ons vroeg een zwaard te geven, waar hij zijn vrouw en niet zijn vrouw zou vinden, de dubbele moederschoot, van hem en van zijn kinderen. Iemand van de goden **toont** het hem, terwijl hij raast; want niemand van de mannen, die aanwezig waren.
- 1260 Met een verschrikkelijke schreeuw, alsof hij een leidsman had, sprong hij op de dubbele deuren af. Uit de bodem deed hij de holle grendels leunen en hij viel de kamer in. Daar zagen wij dat de vrouw zich had opgehangen in een tot strop gevlochten touw (gehangen).
- 1265 Zodra hij haar **ziet**, schreeuwt hij ongelukkig verschrikkelijke dingen, en **maakt** de opgehangen strop los.

5.3 Praesentia Historica

Χῶπως μὲν ἐκ τῶνδ' οὐκέτ' οἶδ' ἀπόλλυται· (1251)

En sinds die dingen weet ik niet meer hoe zij **sterft**.

Λυσσῶντι δ' αὐτῷ δαιμόνων δείκνυσί τις· (1258)

Iemand van de goden **toont** het hem, terwijl hij raast;

ὁ δ' ὡς ὄρᾳ νιν, δεινὰ βρουχηθεῖς τάλας χαλᾶ κρεμαστὴν ἀρτάνην. (1265-66)

Zodra hij haar **ziet**, schreeuwt hij ongelukkig verschrikkelijke dingen, en **maakt** de opgehangen strop los.

5.4 Verklaring door Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966)

De passage hierboven is zeer levendig en dramatisch. Als het praesens historicum inderdaad ter wille van de aanschouwelijkheid gebruikt wordt, is het niet gek dat deze passage een aantal praesentia historica bevat. De vraag is wel of de gebeurtenissen die met het praesens historicum zijn weergegeven goed zijn gekozen.

Dit lijkt bij het eerste praesens historicum, ἀπόλλυται (1251), niet het geval. De dienaar zegt namelijk dat hij niet weet hoe de koningin is gestorven. Het heeft dus helemaal geen zin om de tekst hier aanschouwelijk te maken, want het publiek kan geen beeld voor zich zien.

Ook het volgende praesens historicum, δείκνυσί (1258), geeft een onzichtbare situatie weer. Oidipous wordt namelijk geleid door een god en de paleisdienaar kan dat niet zien. Het zou kunnen dat de dienaar wil dat het publiek voor zich ziet hoe Oidipous een ingeving krijgt. De acties die hij door deze ingeving uitvoert staan echter niet in het praesens historicum, terwijl dat een meer voor de hand liggende keuze zou zijn; het is voor het publiek makkelijker zich daar een beeld bij voor te stellen.

De volgende twee praesentia historica, ὄρᾳ (1265) en χαλᾶ (1266), geven een zeer dramatische gebeurtenis weer: Oidipous ziet zijn moeder en vrouw hangen en maakt haar los uit de strop. Het is logisch dat niet het zien van de slaven, ἐσείδομεν (1263), maar het zien van Oidipous met een praesens is weergegeven: het voorval is voor Oidipous veel dramatischer.

Als Sophocles met het praesens historicum de aanschouwelijkheid wilde verhogen, heeft hij hiervoor niet de meest vanzelfsprekende gebeurtenissen uitgekozen. Opmerkelijker nog, zijn de gebeurtenissen die hij *niet* heeft gekozen.

De passage die hierboven staat wordt gevolgd door een beschrijving van Oidipous die zichzelf verblindt. Die passage is, net als de passages waarin Iokastes wanhoop wordt beschreven, zeer dramatisch. Als Sophocles het praesens historicum op dramatische of levendige momenten gebruikte om de tekst aanschouwelijker te

maken, zouden Oidipous' zelfmutilatie en Iokastes laatste razernij hier een perfecte gelegenheid voor zijn. Deze gelegenheid heeft Sophocles ongebruikt gelaten.

5.5 Verklaring door Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000)

Het verhaal van de paleisdienaar is een antwoord op de vraag van het koor: πρὸς τίνος ποτ' αἰτίας (1236)(door welke oorzaak?). De dienaar zegt, in vers 1240, dat hij zal vertellen wat hij weet van het lijden (παθήματα) van Iokaste. De meest essentiële informatie betreft dus hoe zij is gestorven.

De samenvatting aan de hand van de praesentia historica is als volgt: Ik weet niet hoe ze sterft. Een god leidt Oidipous naar Iokaste. Hij ziet haar en maakt de strop los.

Eigenlijk kan de dienaar de vraag van het koor niet beantwoorden; hij heeft Iokaste immers niet zien sterven. Wel heeft hij gezien hoe zij radeloos naar haar slaapkamer rende en zich daar, wanhopend, de haren uit het hoofd trok. Dit wordt niet weergegeven met praesentia historica. Blijkbaar valt onder de παθήματα, waar hij over zal vertellen, alleen wat direct te maken heeft met haar dood.

In de eerste zin die de dienaar hierover zegt (χάπῳς μὲν ἐκ τῶνδ' οὐκέτ' οἶδ' ἀπόλλυται)(1251) staat dan ook meteen een praesens historicum. De dienaar zegt echter dat hij niet weet hoe ze is gestorven. Hij kan dus geen antwoord geven op de vraag van het koor. Wel heeft hij het koor beloofd om te vertellen wat hij weet over Iokastes dood. Als het praesens historicum de essentiële informatie weergeeft is het waarschijnlijk dat de belangrijkste informatie die de dienaar heeft omtrent Iokastes dood in het praesens historicum staat.

Met het eerstvolgende praesens historicum, δείκνυσί (1258), maakt de dienaar duidelijk dat Oidipous door een god geleid wordt naar Iokaste. Dit is dus informatie over de manier waarop Iokaste wordt gevonden.

Waarschijnlijk is het volgende praesens historicum, ὄρα (1265), niet bedoeld om te benadrukken *dat* Oidipous Iokaste ziet, maar *hoe* hij haar ziet: opgehangen. Hiermee wordt dus duidelijk hoe Iokaste is gestorven. Dit is in de regels hierboven al duidelijk geworden, maar het onderwerp van die zin vormen de dienaren. De vertellende dienaar vond het waarschijnlijk belangrijker dat Oidipous, haar man en zoon, Iokaste zag dan dat hij, een simpele dienaar, haar zag.

Ook kan de keuze voor ὄρα (1265) samen hebben gehangen met het praesens historicum dat in de hoofdzin staat: χαλᾶ (1266). Met dit laatste praesens wordt duidelijk wat er met het lichaam van Iokaste gebeurt.

De praesentia historica geven, bij gebrek aan een ooggetuigenverslag van Iokastes dood, alle informatie die de dienaar wél heeft. Hij maakt duidelijk op welke manier zij is gevonden, hoe ze gestorven is en wat er met haar lichaam is gebeurd.

Het is logisch dat in de rest van de passage geen praesentia historica meer voorkomen. De rest van de boodschap gaat namelijk over Oidipous' reactie en dit is niet waar het koor naar heeft gevraagd.

5.6 Conclusie

Het is niet waarschijnlijk dat Sophocles het praesens historicum in deze tekst gebruikt heeft om dramatische en levendige gebeurtenissen aanschouwelijk mee te maken.

Ten eerste geven twee van de vier praesentia historica dingen weer die niet zichtbaar waren (Iokastes dood en de hulp van een god). Het is helemaal niet logisch om het publiek hier getuige van te willen maken; er wordt niet gezegd hoe dit eruit zag, dus het publiek kan zich dit ook niet voorstellen.

Ten tweede worden gebeurtenissen die duidelijk wel dramatisch zijn niet weergegeven met het praesens historicum.

Het is wel goed voor te stellen dat Sophocles met het praesens historicum de meest cruciale gebeurtenissen wilde weergeven. De dienaar, die Iokastes dood niet heeft gezien, belooft het koor alles wat hij wél weet te vertellen. Vervolgens geeft hij de meest essentiële informatie in het praesens historicum.

Het is in deze tekst zeer duidelijk dat het praesens niet gebruikt is ter wille van de aanschouwelijkheid. De beste interpretatie van het praesens historicum is de interpretatie van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000): het praesens historicum geeft de meest cruciale informatie weer.

Conclusie

Welke interpretatie van het praesens historicum sluit het best aan op de Griekse teksten die op de middelbare school worden gelezen?

De theorie uit Pallas, van C.A.M. Hupperts, E. Jans, P. Stork, H.L. van Dolen, A. Rijksbaron (2003), *Kleine Griekse Grammatica* van G. F. Diercks, J. Nuchelmans en J. Pennock (1999) en van Smyth (1956) en Goodwin (1966) kon in geen enkele tekst alle praesentia historica verklaren.

Elke tekst bevatte wel een aantal praesentia historica die inderdaad levendige of dramatische gebeurtenissen weergaven; hierdoor werd de aanschouwelijkheid inderdaad verhoogd. Voorbeelden zijn ἐπορᾶ (Herodotus 1.10.2) en παίω (Sophocles *OT* 806).

Ik vond ook een aantal gebeurtenissen die spannend of dramatisch waren, maar die toch door een praesens historicum niet aanschouwelijker werden zoals γράφει (Herodotus 3.42.4) en ἰκνοῦμαι (Sophocles *OT* 798).

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen passages die spannend of dramatisch zijn door de dingen die erin gebeuren en passages die spannend of dramatisch zijn door de dingen die de situaties veroorzaken. Bij de eerste soort heeft een praesens historicum, als het bedoeld zou zijn om de tekst aanschouwelijker te maken, zin: er zijn namelijk spannende of dramatische dingen te zien. In het tweede geval heeft een praesens historicum vaak geen zin; er is nog helemaal niets aan de hand en dus ook niets bijzonders te zien.

Dit soort situaties kan verwarring scheppen. Het lijkt namelijk of een praesens historicum gerechtvaardigd is, omdat de gebeurtenissen spannend of dramatisch zijn. Dit strookt echter niet met de veronderstelling dat het praesens historicum de tekst dan ook aanschouwelijker maakt; dit gebeurt in veel van deze dramatische of spannende gevallen niet.

Ten slotte vond ik nog een aantal praesentia historica die weliswaar voorkomen in levendige en dramatische passages, maar die zeker niet de meest spannende en dramatische gebeurtenissen weergeven, zoals κατακρύπτει (Herodotus 1.12.1) en δείκνυσι (Sophocles *OT* 1258).

Hieruit kan geconcludeerd worden dat het praesens historicum niet gebruikt wordt om teksten aanschouwelijker mee te maken.

Graag kom ik nog even terug op de paragraaf over Longinus, in hoofdstuk 1. Uit de teksten die ik heb geanalyseerd is gebleken dat de theorie die op Longinus' handboek is gebaseerd niet juist is. Toch blijkt ook dat Longinus zelf wél gelijk heeft. In de gevallen waar het praesens historicum de gebeurtenissen aanschouwelijker maakt, heeft de schrijver inderdaad *hupsos* bereikt, ook al was dit misschien niet zijn doel. *Hupsos* is blijkbaar een neveneffect dat soms bereikt wordt bij het gebruik van het praesens historicum.

Longinus heeft nooit geschreven dat het praesens historicum alleen gebruikt werd om de afstand tussen heden en verleden te verkleinen; hij schreef slechts dat het praesens historicum dit *kan doen*. Met de theorie van Longinus is dus niets mis.

De theorie van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000) slaagt er wel in de praesentia historica in de geanalyseerde teksten te verklaren. Praesentia historica die de tekst niet aanschouwelijker maken, blijken wel cruciaal te zijn voor het verhaal. Bij de vier geanalyseerde teksten is het met de praesentia historica mogelijk een samenvatting die alle cruciale informatie bevat te maken. De theorie laat nog wel enkele vragen achter. Zo is bijvoorbeeld niet duidelijk waarom κτείνω (Sophocles OT 813) met het praesens historicum is weergegeven. Toch is deze theorie geschikt voor de interpretatie van het praesens historicum in de geanalyseerde teksten.

Blijkbaar leren middelbare scholieren op school de verkeerde theorie over het praesens historicum. In de teksten die in de onderbouw worden gelezen is hier nog weinig van te merken, maar voor de klassieke teksten die in de bovenbouw worden gelezen is een betere verklaring nodig.

De theorie van Hupperts, Jans, Stork, Van Dolen en Rijksbaron (2003), Diercks, Nuchelmans en Pennock (1999), Smyth (1956) en Goodwin (1966) lijkt een groot deel van de praesentia historica te verklaren. Met de theorie van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000) kunnen echter ook de andere praesentia historica verklaard worden.

De theorie van Sicking en Stork (1997) en Rijksbaron, Slings, Stork en Wakker (2000) is geen theorie die alleen voor afgestudeerde classici begrijpelijk is. Ook gymnasiasten zouden deze theorie moeten leren; dit zou zelfs aan het tekstbegrip bij kunnen dragen.

Bronnen en literatuur

Bronnen

Herodotus, *Historiën*

<http://www.sacred-texts.com/cla/hh/hh1000.htm>

Sophocles, *Koning Oidipous*

<http://www.mikrosapoplous.gr/en/texts1en.htm>

Longinus, *Over het sublieme*, vertaald door Michiel Op de Coul

Longinus, *On the Sublime*, vertaald door W. Rhys Roberts

<http://fxylib.znufe.edu.cn/wgfljd/%B9%C5%B5%E4%D0%DE%B4%C7%D1%A7/pw/longinus/>

Literatuur

Dawe, R. D., *Sophocles Oedipus Rex*, Cambridge, 1982 ¹

Diercks, G.F., Nuchelmans, J., Pennock, J., *Kleine Griekse Grammatica*, Nijmegen / Amsterdam / Groningen / Den Haag, 1999 ²⁰, 109

Dolen, H.L. van, Hupperts, C.A.M., Jans, E., Stork, P., Rijksbaron, A., *Pallas. Griekse taal en cultuur*, Leeuwarden, 2003 ³, 99

Goodwin, W.W., *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, Boston, 1966, 11

Jebb, R. C., *Oedipus Tyrannus*, Cambridge, 1887 ¹

Jonge, C.C. de, 'Sublieme taalkunde', in van Driel, L. en Janssen, T. (eds.), *Ontheven aan de tijd. Linguïstisch-historische studies voor Jan Noordegraaf bij zijn zestigste verjaardag*, Amsterdam, 2008, 5-14

Rijksbaron, A., Slings, S.R., Stork, P., Wakker, G.C., *Beknopte syntaxis van het klassiek Grieks*, Lunteren, 2000 ¹, 61-71

Sicking, C.M.J. & Stork, P., 'The Grammar of the So-Called Historical Present in Ancient Greek', in Bakker, E.J. (ed.), *Grammar as Interpretation. Greek Literature in its Linguistic Context*, Leiden / New York / Köln, 1997, 131-168

Smyth, H.W., *Greek Grammar*, Boston, 1984 ³, 422,425 en 431

Illustratie

Onbekende schilder, Oidipous en de Sphinx, roodfigurige schaal, 480-470 v. Chr., Vulci, Vaticaanse musea

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oidipous_sphinx_MGEt_16541_reconstituted.svg

Logboek

Datum	Tijd	Plaats	Activiteit
12-10-2009	2 uur	1.14 en mediatheek	Voorlichting en verzamelen informatie op internet
31-10-2009	1 uur	thuis	Lezen <i>Beknopte syntaxis van het Klassiek Grieks, Sublieme taalkunde</i> en <i>De bijbel in de tegenwoordige tijd</i>
16-11-2009 + 17-11-2009	2,5 uur	thuis	Lezen <i>The Grammar of the So-Called Historical Present in Ancient Greek</i>
18-11-2009	40 min	1.08	Vraagstelling + inhoud bepalen

Voorlopige vraagstelling: welke interpretatie van het praesens historicum past het best bij de Griekse teksten die op de middelbare school gelezen worden?

Voorlopige indeling:

Hoofdstuk 1: verschillende interpretaties van het praesens historicum

- Longinus
- Rijksbaron, Sicking en Stork
- Schoolboeken en Smyth

Hoofdstuk 2: Herodotus I. 8-13 (Kandaules en Gyges)

Hoofdstuk 3: Sophocles 1237-1264

Hoofdstuk 4: Vergilius/Caesar

Hoofdstuk 5: Bijbel?

Hoofdstuk 6: conclusie

29-11-2009	5 uur	thuis	Schrijven hoofdstuk 1
+ 04-12-2009			
+ 06-12-2009			
+ 07-12-2009			

Tijdens het schrijven van hoofdstuk 1 besloot ik, in overleg, het Latijnse praesens historicum voorlopig buiten beschouwing te laten, aangezien het niet dezelfde functie heeft als het Griekse praesens historicum.

14-12-2009	2,5 uur	thuis	Hoofdstuk 2: uittypen en controleren vertaling en kladanalyse praesentia historica
20-12-2009	5 uur	thuis	Hoofdstuk 1: toevoegen opvattingen

			over de relatie imperfectum-aoristus- praesens historicum en uitwerking analyse hoofdstuk 2
23-12-2009	2,5 uur	thuis	uitwerking analyse hoofdstuk 2

In plaats van de verzen 1237-1264 uit *Koning Oidipous* behandel ik de verzen 771 – 822

17-12-2009 + 26-12-2009	3 uur	thuis + 1.11	Vertalen verzen 771 – 822 uit <i>Koning Oidipous</i>
28-12-2009	4,5 uur	thuis	Hoofdstuk 4: uittypen vertaling, analyse praesentia historica
31-12-2009	4 uur	thuis	Lezen: <i>On the sublime</i> en teksten over het praesens historicum in de Bijbel, analyse praesens historicum hoofdstuk 4

Aangezien Longinus geen echte beschrijving geeft van het praesens historicum (behalve dat het de afstand tussen heden en verleden verkleint), gebruik ik zijn theorie niet meer als een aparte theorie, maar voeg ik deze voor een deel samen met die van het 'ooggetuige-praesens'. Het Grieks waarin de Bijbel is geschreven is jonger en beïnvloed door andere talen, waardoor het gebruik van het praesens historicum niet meer te verklaren is met de door mij gebruikte theorieën. Ik behandel de Bijbelpassage toch niet, maar wel 'De ring van Polykrates' van Herodotus.

8-01-2010	2 uur	thuis	Aanpassen hoofdstuk 1
15-01-2010	2,5 uur	thuis	Invoeren en controleren vertaling hoofdstuk 3 Uittypen logboek
17-01-2009	1 uur	thuis	Analyse gebruik imperfectum/aoristus in <i>Kandaules en Gyges</i>
18-01-2010	1 uur	1.14	Aanpassen theorie Sicking en Stork hoofdstuk 1 en 2
	4 uur	1.14	Inleiding en analyse hoofdstuk 3
	1 uur	thuis	Samenvatten hoofdstuk 1 en hernoemen theorieën
	2,5 uur	thuis	Vertalen 1237-64 <i>Koning Oidipous</i>
19-01-2010	1,5 uur	1.14	Vertalen 1237-64 <i>Koning Oidipous</i> (met hulp van Joyce Landheer)
	2 uur	1.14	Conclusie hoofdstuk 4
	1 uur	thuis	Vertalen 1237-64 <i>Koning Oidipous</i>
20-01-2010	1 uur	1.14	Inleiding

	3,5 uur	1.14	Vertalen + uittypen 1237-66 <i>Koning Oidipous</i>
	1,5 uur	1.14	Aanpassen hoofdstuk 1
	2 uur	thuis	Aanpassen hoofdstuk 2
21-01-2010	3 uur	thuis	Aanpassen hoofdstuk 3
	2,5 uur	thuis	Aanpassen hoofdstuk 4

Ik vond de manier waarop ik de praesentia historica met de twee theorieën had verklaard te chaotisch; ik heb deze paragrafen dus grotendeels herschreven.

	3 uur	thuis	Analyse hoofdstuk 5
22-01-2010	1 uur	thuis	Conclusie hoofdstuk 5
	2 uur	thuis	Conclusie
	0,5 uur	thuis	Afmaken inleiding
	1 uur	thuis	Literatuurlijst
	2 uur	thuis	Opmaak en tussenkopjes aanpassen
23-01-2010	5 uur	thuis	Afwerking